

YAYGIN REFAHIN BEDELİ NEDİR? THE PLATFORM FİLMİ'NİN PSİKODİNAMİK VE SOSYODİNAMİK ANALİZİ

Mustafa Emre ÇAĞLAR¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 21.04.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 22.05.2024

Atıf/©: Çağlar, M. E., (2024). Yaygın Refahın Bedeli Nedir? The Platform Filmi'nin Psikodinamik ve Sosyodinamik Analizi. Journal of Management Theory and Practices Research, 5(1), 34-65

Özet

Bilim insanları toplumsal refahın ve gücün kaynaklarını jeopolitikte, kitlesel göçlerde, toplumsal sınıfların dinamiğinde, kültürde, kurumsal yapıların niteliğinde, dini devrimlerde ve teknolojik gelişmelerde aramıştır. Bu faktörler etkin iken, toplumlar çoğunlukla güçlü liderler tarafından yönetilmiş, dinler peygamberler tarafından yayılmış, büyük sosyal dönüşümlerde liderlerin yönlendirici rolü kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla liderlerin kişisel özellikleri ve yakın çevreleri ile kurdukları ilişkiler toplumsal refahın belirmesi açısından kritiktir. The Platform filminin senaryosu refah nosyonunu, a) lider, b) yakın çevre ve c) topluluk arasındaki ilişkiler üzerinden tartışmak için uygun bir mikrokosmos sunmakta idi. Bu fırsat değerlendirildi ve adı geçen üç oyuncunun hangi özelliklerinin yaygın refah için ön plana çıktığı irdelendi. Ortak değeri hedefleyen diğerkam bir liderin ve ilk takipçinin varlığının, liderlik erdemini yitirmiş ise topluluğun direnç gösterme kapasitesinin ve tüm tarafların çıkarlarından ne düzeyde fedakarlıkta bulunabildiğinin süreçte ön plana çıktığı değerlendirildi. Adı geçen faktörlerin endemik olması, yaygın refahın nadir rastlanan doğasının açıklanmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Refah, Liderlik, The Platform

WHAT IS THE COST OF WIDESPREAD PROSPERITY? PSYCODYNAMIC AND SOCIODYNAMIC ANALYSIS OF THE PLATFORM MOVIE

Citation /©: Çağlar, M. E., (2024). Yaygın Refahın Bedeli Nedir? The Platform Filmi'nin Psikodinamik ve Sosyodinamik Analizi. Journal of Management Theory and Practices Research, 5(1), 34-65

Abstract

Scientists have sought the sources of social welfare and power in geopolitics, mass migrations, movements of conquest, the dynamics of social classes, the quality of institutional structures, religious revolutions and technological developments. While these factors were active, societies were mostly ruled by powerful leaders, religions were founded by prophets, and the guiding role of leaders in great social transformations was inevitable. Therefore, the personal characteristics of leaders and the relationships they establish with their close circles are critical for the emergence of social welfare. The screenplay of The Platform offered a suitable microcosm to discuss the relationships between a) the leader, b) his / her inner circle and the c) community, in terms of the notion of well-being. This opportunity was seized and it was examined which features of the three factors mentioned stand out for widespread prosperity. It has been evaluated that the existence of an altruistic leader and first follower aiming at common value, the capacity of the community to resist the leadership if the leadership is not virtuous, and the extent to which all parties can sacrifice their interests, come to the fore in this process. The endemic nature of these factors contributes to explaining the rare nature of widespread prosperity.

Keywords: Social Wealth, Leadership, The Platform

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Çorum, memrecaglar@hitit.edu.tr, 0000-0003-4477-5898

1. GİRİŞ

Güç ve nitelikler doğada ya normal dağılır ya da güç kanununa uyar. Dolayısıyla insan toplulukları, seçkin bir azınlığın geri kalan çoğunluk üzerinde eşitsiz bir hüküm kurmasını kaçınılmaz kılan doğal hazırlıklara sahiptir. Bu nedenle ilkel toplumlar Potlaç veya Hixaro gibi kurumları kullanarak üyeleri arasındaki eşitsizliği sınırlama yoluna giderler. 'Büyüme' nosyonunun söz konusu olmadığı bu tür topluluklarda refah artışından söz edilemeyebilir fakat onlar standart refahı yaygın kılmak için etkin çözümlere sahiptirler.

Modern kapitalist toplumlarda ise, ekonomik büyüme ve onunla seyreden faktörler kompleks biçimde davranarak (Topuz, 2022) yüksek gelir eşitsizliğine imkân tanıyan bir dinamik yaratırlar (Lanzafame & Gravina, 2021). Eşit olmayan gelir dağılımı, kalkınma sürecinin içsel-ayrıştırılmaz bir özelliği gibi görünmektedir (Wahiba & Weriemmi, 2014). Diğer taraftan istikrarlı bir ekonomik büyüme ile seyreden mutedil bir gelir eşitsizliği, Acemoğlu & Robinson'un (2020) Dar Koridor isimli eserlerinde formüle edilmiştir: Yöneten ve yönetilenlerin giderek artmakta olan güçlerinin birbirini dengelediği² toplumsal yapılar. Fakat, merkezi otorite ile sıradan insanların gücünün birbirini dengelediği bir koridora giriş tarihte istisnai şartlara bağlı olmuştur. Yazarlara göre günümüz refah toplumlarının modeli olan Batı Avrupa'yı koridora taşıyan süreç iki şeyin sonucuydu: a) Avrupa'nın 5. yüzyılın sonunda, uzlaşma eksenli karar alan, demokrat normlar ile örgütlenmiş kabile toplulukları tarafından³ ele geçirilmesi. b) Roma İmparatorluğu'ndan ve Hristiyan kilisesinden devralınarak özümseyen devlet kurumları ve siyasi hiyerarşinin kritik unsurlarının mirası. Bu iki faktörden ilki, toplum adına yönetimi sınırlayan meclis sistemlerinin temelini oluştururken, diğeri refah için ön şart olan güçlü ve yetkin devletin temelini oluşturmuştur.

Mücadele eden liderlerin birbirlerinin gücünü sınırladığı ya da zaman zaman isyan eden halk kitlelerinin mutlak monarşileri alaşağı ettiği, negatif dışsallıklar üreten bir dengeden ziyade, yönetenlerin üzerinde meclis sistemlerine ve bürokrasiye dayanan bir kontrol kurmak için hangi noktadan başlamak icap eder? Demokrat kültür ile merkezi devlet kurumları nasıl merc olmuştur? Bu sorular incelikli bir tarih çalışması ile cevaplandırılabilir. Fakat bu çalışma, kendini sınırlayan (erdemli) ya da sınırlandırılmış bir yönetim erkinin doğuşunu ve onun dışsallıklarını, grup dinamiğinin söz konusu olduğu büyüklüklerde arayacaktır. Sosyal-psikolojinin sınırları içinde kalan bu görevi yaparken tarihten ve sosyolojiden de yararlanacaktır.

Bir mikrokosmos, karmaşık gerçekliğin ayrıntılardan arınmış versiyonudur. Onu yaratmak için, kosmos'da rol alan ajanlardan elde edilen bir seçki, sınırlı bir çerçevenin içine hapsedilir. Eğer girişim başarılı ise, orijinal dünyada söz sahibi olan başat dinamikler yerlerini korurken, normalde bu temel dinamiklerin nasıl işlediğini kavramamıza izin vermeyen sayısız ilişki ortadan kalkar. Bu çalışmaya konu olan 'The Platform', toplumda veri olan eşitsizlikleri ve dikey hareketliliği basitleştirmiş, tüm yaşamsal ihtiyaçları 'açlık'a indirgemiş ve bu ihtiyaç ile çelişen ben ötesi ihtiyaçları da 'doyumda adaleti sağlama istenci' ile karşılayarak bir mikrokosmos yaratmıştır. Artık bu küçük dünyada insanın süflü arzularını karşılayan vicdani reflekslerini ve grup dinamiğinin, toplumsal eşitsizliğe ya da refaha nasıl ve hangi şartlarda ön ayak olduğunu incelemek mümkündür.

2 Bu dinamizme Dar Koridor'da "Kızıl Kraliçe Etkisi" adı verilmiştir. Devletin kapasitesini artıran politikalar toplumun çıkarımadır fakat bu politikalar, yönetim erkinin (aristokratların) toplumu otokratik biçimde zapturapt altına almasına da imkân tanır. Dolayısıyla hem devletin hem de toplumun birlikte geliştiği, birbirleri üzerinde üstünlük kazanmadıkları bir duruma ihtiyaç vardır. Alice Harikalar Diyarında romanında Lewis Carrol'un tasvir ettiği 'Kızıl Kraliçe' Alice'e, "Gördüğün gibi, burada ancak bütün gücünü koşarsan olduğun yerde kalabilirsin." der. Dar Koridor'un jargonunda Kızıl Kraliçe Etkisi, kendi aralarındaki dengeyi korumak için koşan bir devlete ve topluma işaret eder.

3 Bu topluluklardan kasıt, kökenleri Kuzey Avrupa'ya dayanan Normanlar ve Germenlerdir.

Toplumsal eşitsizlik veya refah üzerine Fonksiyonalist, Weberyen ve benzeri teoriler söz konusudur. The Platform'un kurduğu oyun alanında bu teorilerin çoğuna değinmek mümkün görünmüyordu fakat Fukuyama'nın (1998) bakış açısına, Marxist sınıf çatışmasına ve Acemoğlu & Robinson'un (2020) refah teorisine atıflarda bulunulmuştur. Otoritenin olmadığı ya da sömürücü (despot) olduğu ya da sınırlandırılmış bir otoritenin söz konusu olduğu toplumsal durumları The Platform evreninden türetmek mümkündür. Bu durumları tetikleyen lider merkezli kişisel özelliklerin ve toplum merkezli kültürel özelliklerin izini sürmek de bu çerçevede mümkün görünmektedir.

The Platform üzerine bloglarda ve sosyal medyada çok sayıda tanıtıcı yazı yazılmış ve eleştirel analiz yapılmış olsa da (Tallerico, 2020; Fleet, 2020; Arunesh, 2021; Çakır, 2021; Alejandro, 2019; Whyte, 2020; Eren, 2020; Bond, 2020; Haulenbeek, 2020; Barry, 2019, Agrawal, 2020; Kan, 2020), ne filmin ana fikri veya satır aralarında görünür hale gelen analogiler derinlemesine irdelenmiştir ne de filmin sosyal refah ve sosyal eşitsizlik üzerinde ürettiği söylemler ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, a) filmin açıkça ima ettiği bir fikrin⁴ geçerliliğini sınavacak ve b) yaygın refahın diğer şartlarının izini sürecektir. Bunları yapabilmek için önce eser ve senaryo tanıtılacak ve ardından analiz edilecektir.

2. ESER ÜZERİNE GENEL NOTLAR

2019'da Galder Gaztelu Urrutia yönetmenliğinde beyaz perdeye çıkan ve İspanyol sinemasına ait olan 1 saat 34 dakikalık The Platform filmi, IMDB'den 7.0 rayting'e sahiptir ve senaryosu, David Desola ile Pedro Rivero tarafından yazılmıştır. Desola, izleyiciler tarafından orijinal olarak tanımlanan Paramedik'in (2020) de yazarıdır. The Platform'un hikayesi, Snowpiercer (2013), Cube (1997), 12 Öfkeli Adam (1957) ya da SAW serisi gibi kısıtlanmış mekanlardan faydalanarak ütöpik ya da distöpik yaşam mikrokosmosları yaratan eserler kategorisine alınabilir. Oyuncular Ivan Massague ve Zorion Eguileor başta olmak üzere cast'ın, yapımın ihtiyaç duyduğu nitelikleri karşıladığı söylenebilir. Eser orijinal kurgusu ve titizlikle hazırlanmış diyalogları ile dikkat çekmektedir.

Senaryo dört ana karakter ile birlikte üç adet yan karakter tanımlamıştır:

- **Goreng:** 30'lu yaşlarının sonunda, erkek, sağlıklı, diğerkâm yani başkalarını umursayan ve onlar adına harekete geçecek kadar vicdan sahibi birisidir.
- **Trimagasi:** 60'lı yaşlarının sonunda, erkek, bencil ve uzun süredir delikte bulunduğu tecrübeli bir karakterdir.
- **Imeguiuri:** 40'lı yaşların sonunda, kadın, diğerkâm ve başkalarının adına harekete geçecek kadar vicdan sahibi bir karaktere sahiptir fakat ağır bir hastalığı vardır.
- **Baharat:** 30'lu yaşların sonunda, siyahi erkek, sağlıklı ve güçlü, nötr bir karakterdir. Özü itibariyle iyi bir insandır fakat başkalarının refahına yönelik güçlü bir ilgiye sahip olmaksansa, delikten bir an önce kurtulmak gibi, daha bencil içgüdüleri taşımaktadır. İlerleyen süreçte olumlu yönde değişmiştir.
- **Miharu:** Delik'e girdikten sonra aklını bir ölçüde yitirdiği izlenimi edinilen 20'li yaşlarında Asyalı bir kadın. Trimagasi'nin söylediklerine dayanarak, kâh hücre arkadaşını öldürerek (böylece kaybettiği çocuğunun yanına düşmesi ihtimali yaratmaktadır), kâh zaman zaman platform ile delikte aşığı inerek kaybettiği çocuğunu aramaktadır.

⁴ "Toplumlarda yaygın refah spontane gelişemez, yaygın refah bir Mesih'e (kahramana) ihtiyaç duyar."

- **Yaşlı Bilge (Sr. Brambang):** Goreng ve Baharat'ın 6. kattan inerken, 50. kattan önce karşılaştıkları tekerlekli sandalyedeki siyahi yaşlı adam. Otoriteyi kısıtlayan bilge danışmanı temsil eder. Bu çalışma çerçevesinde yönetim edimini kontrol altında tutan meclisi de temsil ettiği söylenebilir. Brambang, Goreng ve Baharat'ı insanlara kibar davranmaları konusunda uyarır ve sistemi alt üst edecek olan sembole dikkat çeker.
- **Çocuk (Mali):** Goreng ve Baharat'ın 333. katta yatağın altında buldukları kız çocuğu. Çocuk kız olduğundan, Miharu'nun aradığı çocuk olduğuna dair şüpheler söz konusudur.

Princeton Üniversitesinden Alex Todorov'un tanıma hüristiğine (Kahneman, 2011) göre, bireyin ne kadar dominant olduğu ve ne kadar güvenilir olduğu faktörleri üzerinden karakterleri analiz edersek şu tablo ile karşılaşırız:

Tablo 1: Karakterlerin Tanıma Hüristiği Analizi

	Diğerkâm	Bencil	Nötr
Güçlü	Goreng Baharat (Sonra)	Trimagasi Miharu	Baharat (Önce)
Zayıf	İmeguiri Brambang		Çocuk

Karakterlerin kişilikleri ilk bakışta elde edilen izlenimlerdir, senaryo daha sonra, Delik denilen yer onları sınıdıkça insanların neye dönüşebileceklerini tartışmaktan geri kalmaz. Takip eden bölümde senaryonun çerçevesi çizilecektir.

3. SENERYONUN TANITIMI

Mekân gizemli bir yer, sıra dışı bir hapishane ya da derin bir deliktir. İlk bakışta bilinmeyen sayıda seviye vardır ve her katta iki mahkûm yaşamaktadır. Hayatta kalmak için bencil ve amansız bir mücadele fakat aynı zamanda dayanışma için fırsatlar söz konusudur.

Hikâye, karakterlerin 'Delik' adını verdikleri fakat resmi olarak 'Dikey Öz Yönetim Merkezi' denilen, yazarların ise 'The Platform' adı ile vurgulamayı tercih ettikleri bir mekânda geçmektedir. Bu mekân, üst üste konulmuş 333 adet penceresiz hücreden oluşmaktadır. Her hücrenin ortasında bulunan boşluk çok derin bir kuyu ortaya çıkarmaktadır. Her hücre yaklaşık 3,5 metre tavan yüksekliğine sahiptir. Katlar arasında gözlenen 1,5 metrelik beton kalınlığı da hesap edildiğinde, bütün yapının yaklaşık 2 km derinliğinde içi tırtıklı bir kuyuya benzediği söylenebilir⁵. Yaklaşık 6 x 6 metre ebatlarındaki her hücrede iki kişi bulunmaktadır ve farklı bir kata yeniden dağıtılmadan önce bir ay boyunca orada kalırlar. Ortadaki boşluğun iki yanında, birbirine karşı gelen duvarlara dayanmış birer yatak bulunmaktadır. Geriye kalan iki duvardan birine bir lavabo, ayna ve hemen bitişiğine klozet monte edilmiştir.

⁵ Bu genel görünümü, yapının kullanılmayan bir maden kuyusunun içine inşa edilmiş olabileceği fikrini uyandırmaktadır.

Manyetik bir tür güç ile havada asılı kaldığı anlaşılan ve bir asansör gibi yükselip alçalırken hücrelerin ortasındaki boşluğu kullanan bir platform, her gün, 333 katın en üstünde yer alan sıfırıncı kattan yaklaşık 30 kişiyi doyurabilecek kadar yiyeceklerle dolu olarak aşağı inmeye başlar ve her katta yaklaşık iki dakika bekleyerek hücre sakinlerinin bu yiyeceklerle ulaşmalarına imkân tanır. İlk katlarda bulunan şanslı bireylerin ancak hayatta kalabilecek kadar yemek alıp, geriye kalan yiyeceklerin alt katlara ulaşmasını sağlamaları halinde, 400 ya da 500 civarında olduğu izlenimi edinilen platform sakininin tamamına yakınının zor da olsa hayatta kalması mümkündür fakat tipik şartlarda 50. katın altına inecek kadar yemek kalmamakta ve zamanla mahkumların çoğu açlıktan hayatını kaybetmektedir. Her hücrede, duvarlarda, hücre sakinlerinin biyolojik saatlerini korumak için uygun süre boyunca gün ışığı aydınlığı veren aydınlatmalar, platform yemek indirirken yeşile, fakat muazzam bir hızla⁶ yukarı çıkarken bir uyarı işareti olarak kırmızıya dönerler.

Sıfırıncı katta, son derece titiz bir aşçıbaşının emrinde onlarca aşçının, sayısız çeşitte seçkin yemek hazırladığı aydınlık, temiz bir mutfak bulunmaktadır. Aşçılar alt katlarda yaşanan sefalet ve ölümlerden bihaber olmanın kayıtsızlığı ile görevlerini yerine getirirler. Mutfağın mükemmeliyetçi, kusursuz işleyişi, aşçıbaşının, bir yemeğin içinde bulunduğu tek bir saç tanesini nasıl büyük bir mesele haline getirdiğine referansla değerlendirilebilir.

Delik, yemeğin katlarda stoklanmasına engel olacak bir mekanizma ile donatılmıştır. Bir hücre sakini bilerek ya da bilmeyerek bir miktar yiyeceği yanında alıkoyduğunda delik bunu tespit eder ve çabucak tepki vererek ilgili hücreyi birkaç yüz derecelik bir fırın haline ya da çabucak dondurucu bir mekân haline getirir ki anlaşıldığı kadarıyla bu halde hücre sakinlerinin ölümü üç dakika içinde gerçekleşir. Dolayısıyla hiçbir hücre sakini yiyecek depolayamaz.

Zengin bir grup çılığının hazırladığı bir tür deney olduğu ima edilen The Platform'un, kimi zaman ödül vaat eden paravan bir tanıtım üzerinden, kimi zaman da zor durumda kalanlara hoş seçenekler sunarak adaylara ulaştığı anlaşılmaktadır. Örneğin akıl hastanesine yatırılmak üzere olan Trimagasi'ye bir yıllık bir deneyimden sonra serbest kalacağı söylenmiştir. Goreng'e ise altı ay karşılığında -içeriğini bilmediğimiz- bir terfi önerilmiştir. Fakat katılımcılar ne ile karşılaşacaklarından bihaberdirler; aylarca çok katlı hücrelerin içinde ölüm ile yüzleşeceklerini ummazlar. Kabul esnasında şirket adına çalışan bir görüşmeci, adayı, çok sayıda soru içeren bir anket vasıtası ile test eder. Her katılımcının seçtiği tek bir eşyayı yanında getirmesine izin verilmiştir ve hangi eşyayı yanlarında getirmek istedikleri veya hangi yemeği en çok sevdiikleri katılımcılara mülakat esnasında sorulur. Örneğin filmin kahramanı Goreng yanına Cervantes'in romanı Don Kişot'u alırken, en sevdiği yemeğin fırında salyangoz olduğunu not düşer; ilk hücre arkadaşı Trimagasi ise Delik'e samurai-plus markalı bir bıçakla gelir.

Delik, toplum için açık bir analogidir. Üst sınıfa ait insanlar her şeyin en iyisine sahiptir ve ihtiyaç duyduklarından fazlasını tüketmeye eğilimlidirler ve tam da bu nedenle alt sınıflara ait insanlar açlık hatta ölüm ile karşı karşıya kalırlar.

Bu bölüm altında filmin geniş bir özeti verilmemiştir. Senaryo parçaları -iç paragraflar- şeklinde ihtiyaç duyulan yerlerde analiz bölümünde kullanılmıştır. Fakat makaleyi tam anlamı ile kavrayabilmek adına okuyucunun önce filmi seyretmesi kuvvetle önerilir.

6 Platforma binerek aşağı inmek, okuyucunun ve izleyicinin kavradığı nedenlerle intihar ile eşdeğerdedir fakat aşağı kattakiler muhakkak yukarı çıkmak isteyeceklerdir. Platformun yukarı çıkarken ölümcül bir hız kazanması, hücrelerdeki insanların oldukları yerde kalmalarını sağlama amacı gütmektedir ve en derindeki katlar hariç, platform inerken binmiş olmanın haricinde, yukarı çıkan platforma binmeye çalışmanın kati sonucu ölümdür. En derindeki katlardan yukarı çıkmaya teşebbüs edenlere ne olduğu ise muammadır.

4. ESERİN ANALİZİ

Eser metaforik alt yapısı nedeniyle toplum, varoluş, yaşam, suç, ceza, siyaset gibi konularda çok sayıda çıkarıma imkân tanımaktadır. Örneğin sıfırıncı katın Tanrı'sal bir makamı temsil ettiği ileri sürülebilir. Oradaki şef, mükemmeliyetçidir. Lezzet ve görünüş açısından tam anlamıyla mükemmel olan yiyecekler aşağı katlara gönderilir fakat, onları diğer insanlarla paylaşırsanız size cennetin belki kokusunu sunacak miktardadırlar. İnsanların her ay farklı katlarda uyanmaları “alçalan her şey yükselir, yükselen her şey alçalı” deyişine paralel anlaşılabilir. Filmi izlerken insan doğasının çevre şartlarına ne kadar bağımlı olduğunu veya iyilik ve kötülüğün öznelliğinin vurgulandığını düşünebilirsiniz.

Fakat bu çalışma kendini toplumsal refah kavramı ile sınırlamıştır. Bu çerçeveyi ise lider ile takipçinin ve toplumun etkileşimi, bu üç cephenin özellikleri ve motivleri üzerinden ele almıştır. Bu kısıtlara ek olarak analizler kitle dinamiklerinin etkin olmadığı (Leavitt, 1963) sosyal büyüklükler ile sınırlanmıştır. R. Dunbar'a (2010) referans verirken, bireylerin birbirlerini yakinen tanıyabildikleri büyüklüklere⁷ karşılık gelen insan grupları bu çalışmada analiz edilecektir. Delikte kimi zaman 400 ila 500 kişinin bulunabildiğini anlıyoruz fakat senaryodaki bireylerin iletişimleri alt ve üst katlarındaki ikişer kişi ile sınırlanmıştır. Yoğun iletişim kuran Goreng ve Baharat'ın muhatap olduğu kişi sayısı ise, genel izlenime göre 200 kişiye ancak ulaşmaktadır.

Bu çalışma eserin ileri sürdüğü bir fikri tasdik ederek onu biraz genişletmiştir: Grubun kolektif değeri adına risk alarak harekete geçen güç sahibi (şiddet uygulama kapasitesine sahip) bir lider bulunmadığında, ve bu lider güçlü iken kişisel çıkarını sınırlamadığında ya da çıkarı sınırlandırılmadığında, gruplarda yaygın refah belirleyecektir.

Tek bir bireyin dahi, diğer tüm bireylerin eş payını hesap etmeksizin komüne ait ortak kaynakları kendine ayırması, bir eşitsizliğin doğması için ya da bu nedenle bir mücadelenin başlaması için yeterlidir. İnsanlar akla gelebilecek her faktör açısından ya normal dağılıklarından ya da bu dağılım güç kanununu takip ettiğinden; payından fazlasını isteyen bir bireye her zaman rastlanacaktır ve mücadeleler de asla yaygın bir eşitlikle sonuçlanmayacaktır. Bir liderin belirmesi için eşitsizliklerin eşlik ettiği bir mücadelenin varlığı da şart değildir. İnsanlar için sosyalleşme içgüdüleri hem fitri bir kanundur hem de çoğu zaman bir zorunluluktur. Bu içgüdü insanları bir araya getirir. The Platform'da bunun izlerini bulabilirsiniz. Trimagasi, ilk gecesinde Goreng'in canını kurtarır. Hızla yukarı çıkan platforma bakmak için eğilen Goreng'i uyarır. 48. kattadırlar ve pek az yiyecek ulaşmaktadır. Goreng'in yokluğu Trimagasi'nin işine gelir fakat varlığı da işine gelir. İnsan yalnız olmak için yaratılmamıştır. Fakat birliktelik hemen iki yeni sorun doğurur: Güvensizlik ve Koordinasyon. İletişimin mükemmel olamayacağı gerçeği eşliğinde, koordinasyon sorununun aşılabilmesi için bir lidere⁸ ihtiyaç vardır. Aslında lider iş birliğini imkânsız kılan çatışmaları ya da iş birliğini verimsiz kılan toplam iletişim yükünü makul düzeylere indiren kişidir. [n] üye sayısına sahip herhangi bir sosyal ağ [n . n - 1 / 2] adet çift yönlü iletişim kanalı atanabilir. Bu networkün üyeleri tek merkez haline gelen bir lider ile birbirlerine bağlanırsa iletişim kanallarının sayısı [n - 1] adete iner. Leavitt'in yaptığı klasik araştırmada (1951) ve onu takip eden benzer araştırmalarda (Barak-Ventura vd., 2020) 'network bağlantı düzeyi'ndeki artışın grubun performansına ancak optimum bir noktaya kadar katkı sağladığı iç görüsü doğrulanmıştır. Fakat sosyal ağın merkezine oturan ajan çok çeşitli bakımlardan aşırı yüklenme eğilimindedir. Dolayısıyla liderin bilişsel kapasite, fiziksel kapasite gibi çeşitli kişisel özellikler açısından topluluğun ortalamasından pozitif yönde ayrılmış olması gerekir. Liderin olduğu bir topluluk içinde güveni kolayca kaim kılan

7 R. Dunbar, bu şartı sağlayan grup büyüklüğünü 149,5 birey olarak ölçmüştür.

8 Her ajanda veri olan bilişsel kodlar eşliğinde, feromonlar vasıtası ile kendi kendine organize olan arı, termit, karınca kolonileri ve benzeri sürüler hariç tutulabilir.

da çok sayıda olası ilişkinin yerini alan bu güvenilir kişidir.

Grup, örtük ya da açık, ortak bir hedefi ve kimliği paylaşan, benzer beklentilere sahip insanlardan müteşekkildir (Hare, 1962). İnsanlar ortak düşük düzeyli ihtiyaçlara sahiptir ve bu ihtiyaçların tatminindeki eşitsizliğe yönelen içgüdüsel bir adalet duygusu ile donanmış olarak dünyaya gelirler. Bunu bebekler üzerinde yapılan araştırmalar göstermiştir (Bloom, 2010). Öyle ise Delik sakinlerinin tutkun olmasalar da paylaştıkları ortak değerlerinin olacağını ileri sürebiliriz. Her lider değil fakat yukarıdaki tanımda adı geçen ‘risk alan’ lider, ‘Benliğinden daha değerli, aşkın bir Kişilik’ adına bu tür ortak değerleri maksimize etmek için harekete geçer. Aksi takdirde liderin varlığını, ‘uğruna kendi varlığını yok edebildiği’⁹ diğer birey ya da bireylerin toplam varlığından daha değersiz kılan nedir? Aksine lider fedakarlığı ya da yetenekleri ile iş bölümünün ve refah artışının önünü açar, dolayısıyla grup üyelerinin tamamından hatta toplamından daha değerlidir. Öyle ise risk alan, fedakarlıkta bulunan liderin ‘yüce bir emel’ uğruna ya da ‘ahlaki bir düstur’ adına harekete geçtiğini varsayma hakkına sahibiz.

Goreng 6. katta Baharat ile birlikte iken içeride iki ayı kalmıştır. İlk ayı, o anda bulunduğu 6. katta tıka basa beslenerek geçirip, aşağı katlarda olacağı garanti olan diğerinde canlı kalarak Delik’i terk etmesi mümkün görünmektedir. Diğer taraftan iç sesi Ona, eski hücre arkadaşı Imeguri’ye dediklerini hatırlatır: “Değişim asla spontane değildir hanımefendi.” Imeguri de O’na “Belki de o yüzden buradasındır” der. Goreng Baharat’ın yanına yaklaşır. “Aşağı inmeme yardım et” der. “Silah yapalım. Platforma biner, her katta yeterli miktarda yiyecek dağıtırız.” Baharat ona şaşkınlıkla bakar. Goreng devam eder: “Tek başıma yapamam ama birlikte bir şansımız var.” Baharat ise Goreng’e aşağı inmenin intihar olacağını söyler.

Diğer taraftan ‘The Platform’ün mimari yapısı insanların birbirleri ile etkin biçimde iletişim kurmalarının önüne geçmektedir. Dolayısıyla birlikte iş yapmanın beraberinde getirdiği kaos, Delik’in sakinleri için bir lidere razı olmanın temel nedeni olamaz. Delik’in sakinleri Goreng tarzı bir liderliğe iki nedenden razı olabilirler a) Onun uyguladığı güçten çekindikleri için b) Onun yaptığı diğerkam işe değer atfettikleri için. Goreng’in gıdaları eşit biçimde bölüştüren girişimi işine gelmeyen ve diğerkam da olmayanların varlığı kesin olduğundan (insanlar normal dağılır) Goreng’in acı güce ihtiyaç duyacağı muhakkaktır.

4.1. Delik’in ve Alternatif Dünyalar’ın Toplumsal Verimliliğine Dair

Goreng ile Baharat aşağı inmeye karar verdiklerinde yataklardan birini sökerek iki adet demir sopa elde ederler ve yiyeceklerin alt katlara yetebilmesi için ilk 50 katta bulunan sakinlerin yiyeceklerine ulaşmasını engeller ve ardından herkese ancak hayatta kalabilecekleri kadar yiyecek dağıtmaya başlarlar.

20’li katlarda tekerlekli sandalyesinde oturan yaşlı zenci bir adamla karşılaşır. Baharat Onu tanımakta ve saygı duymaktadır. Yaşlı adam: “Hemen inin o platformdan aşağı” der. “Yemeklere basıyorsunuz aptallar.” Goreng’in “Bu da kim?” sorusuna Baharat “Bilge bir adam” diye fısıldayarak cevap verir.

- Brambang (Yaşlı Bilge): (Baharata hitap ederek) Sana hiçbir şey öğretmedim mi?
- Baharat: Efendim, yemeği her kata ulaştırmaya çalışıyoruz.
- Brambang: (Yumuşamıştır) Bu çok hoş. Ama temel görgü kuralları önce gelir. Alt etmeden önce ikna etmek.
- Goreng: Doğru. Peki ya ikna olmazlarsa?

⁹ ör. şehitlik fenomeni

- Brambang: O zaman saldırırsın. Ama önce mutlaka iletişim. Ancak başarılı olursanız, yukarıdan bunu kim duyar?
- Baharat: Yönetim?
- Branbang: Yönetimin vicdanı yok. Ama sıfırıncı kattaki çalışanların vicdanı olması çok küçük de olsa ihtimal dahilinde. Mesajınız onlara yöneltilmeli. Peki bunu nasıl başaracaksınız? ..... Bir sembolle. Bir yemeğe ihtiyacımız var. Leziz ve güzel servis edilen bir yemek. El sürülmeden sıfırıncı kata geri gönderilmeli. Delik onlara öyle bir yemek gönderdiğinde, yüzlerinin alacağı hali hayal edin. Sadece o zaman mesajı alırlar. Panna Cotta¹⁰. Hayatınız ona bağılıymış gibi, Panna Cotta'ya göz kulak olun. O bizim mesajımızdır.

Platform canlı hücre sakininin olmadığı katlarda durmamaktadır fakat 333. katta, görünürde canlı biri olmadığı halde platform durur. Goreng yatakların birinin altında bir şeyin olduğunu fark eder. “Çocuk” der. Sürünerek platformdan aşağı iner. Baharat da Onu takip eder. O sırada platform aşağıdaki bir karanlığın içine doğru hareketlenir. 333. kat son kattır. Panna Cotta'yı çocuğa verirler fakat bir süre sonra mesaj'ın kız olması gerektiğine kanaat getirirler. Goreng 333. katın altındaki mahzende kendini ölüme teslim ederken kız çocuğunu platforma yerleştirir ve O'nu sıfırıncı kata gönderir.

Delik'te filmin başından sonuna kadar gerçekleşen olayların hüküm sürdüğü sosyo-dinamik yapıya T1 adını verelim. Kurban'ın, yani 'Panna Cotta'nın ya da yerine geçen çocuğun sıfırıncı kata gönderilmesi ile başlayacak distopik faza ise T2 adını verelim. Delik'in kurumsal bir fedakârlık göstererek toplam enerji girdisinin bir kısmını sistemin dışına göndermiş olması, a) mevcut mekân kurgusu ve insan sayısı veri iken, daha az enerji girişi ile işleyebilen daha verimli bir sisteme evrilmiş olduğu anlamına gelebilir. Başka bir açıdan b) Delik bunu yaparak kendisini tasarlayan mimarın ya da mimarların ya amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlamış ya da onların yüzüne insanı anlamamış olduklarını vurmuştur. Mimarların amacı -ilk bakışta- gayrı insani bir yol ile Delik'e giren insanlarda daha kapsayıcı bir bilişsel çerçeve oluşturmak ya da bu tür bir bilişsel çerçeveyi onlara tanıtmak idiyse Goreng bunu başarmıştır. Mimarların amacı insanı ne kadar tanıdıklarını, oradan üstel bir düzenin asla çıkmayacağını ispatlamak idiyse Goreng bu amacı yerle bir etmiştir. İnsanda veri olan süfli içgüdülerin üzerinde oturan dengeli bir sistem, sistemin dışından indüklenen irrasyonel bir düzeltme¹¹ ile çığırından çıkmıştır. Her halükârda Delik kuruluş amacını yitirmiştir, artık mimarlarını tatmin edemez. Dolayısıyla mekânın ve senaryonun çerçevesinden kopmaksızın Delik, ya a) sakinlerinin özyönetimlerini daha zorlu biçimde sınıyacak biçimde yeniden tasarlanmalıdır ya da b) sakinlerinin etkileşim imkanlarını arttırarak daha kompleks bir toplumsal yaşama izin vermelidir.

Peki mimarlar neden bu çabayı göstermektedir? Ya da neden zalimdirler? Aşağıdakilere pek az yiyecek göndererek hayatlarına mı kastetmektedirler? Çabucak verilecek cevap 'evet' iken biraz düşünülmüş bir cevap 'hayır' olabilir. Çünkü -ancak hayatta kalabilecek kadar- paylaşıldığı vakit herkesi canlı tutacak kadar yiyecek mevcuttur. Delikte yatmaktan başka bir iş olduğunu söylemek de güçtür. Öyle ise mimarlar neden insanları kişisel ve sosyal bir tekamüle zorlamaktadır? Herhalde her bilinçli varlık gibi bilinmek, anlaşılma istemektedirler. Fakat bunu ancak insana sağlayabileceklerini ondan geri alarak yapabilirler. Delik sakinleri ile yüzleşemezler, bu mümkün değildir. Mimarların dili Delik'in duvarları, girintileri ve çıkıntılarıdır. Rank'ın psikanalizine (2019) başvurur isek, ana rahmindeki

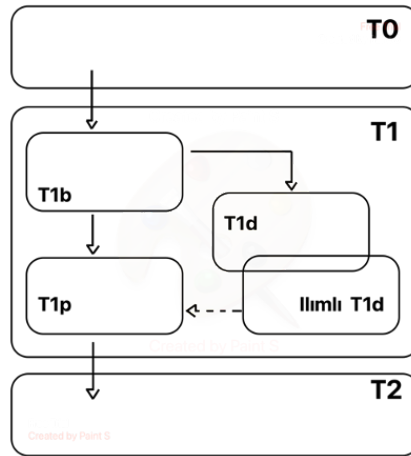
10 Jelatin ile koyulaştırılmış ve kalıplanıp tatlandırılmış kremadan oluşan bir İtalyan tatlısı

11 Goreng'de vücut bulan, beslenme ve hayatta kalma içgüdüünü bastıran bir güdü ile. İnsanda, tüm güdülerden daha derinde, birbiri ile çatışan iki temel güdü bulunur. Bunlara “Yok olma istenci” ve “Var olma (haz alma) istenci” diyebiliriz. Maslow'un sistematığında yok olma istenci 'Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı' ile karşılaşılır ve bu ihtiyaç biteviye kaim iken diğer ihtiyaçlar sıra ile onun üzerini örterler.

andıran mutlak bir ihtiyaçsızlık bilinç sahibini ne sorgulamaya ne de çabaya yöneltir. Cenneti tasvir eden bir Delik ortamı sakinlerini, bu refahın kaynağını anlamaya pek az teşvik ederdi. Cennetten düşmek için az da olsa kısıtlanmış olmanız gerekir. Nihayetinde Delik sakinlerinin yaygın bir refah için organize olması, mimarları anladıklarının kanıtıdır.

Şu hâlde ‘The Platform’ filmine konu olan T1 fazı, T0 fazının ya da daha ilkel fazların kuruluş amaçlarını yitirmeleri akabinde tasarlanmış olmalıdır. Varsayalım ki T0 fazında hapisane, 200 mahkûmu barındıran iki katlı bir panoptikon biçimindeydi. Her katta, her birinde iki mahkûmun bulunduğu, merkeze bakan yüzlerinin 2 metre genişliğinde olduğu 50 hücre, çapı yaklaşık 32 metre olan bir çemberin iç yüzüne sıralanmıştır. Hücrelerin ön yüzleri kırılmaz camdan yapılmıştır, dolayısıyla mahkûmlar diğer mahkûmların çoğunu rahatlıkla görebilmektedir. Panoptikon’un merkezinde, üzerinde her gün yaklaşık 20 kişiye yetecek kadar yemekle, bir platform zeminden yükselmekte ve bir yemek masası teşkil edecek şekilde hareketsiz kalmaktadır. Hücreler numaralanmıştır ve her gün önce 1 numaralı hücrenin kapısı açılır. İçinden çıkan mahkûmlar beslenmek için merkezdeki masaya varırlar.

Şekil 1: T0, T1 ve T2 Fazları Akış Grafiği

2-3 dakikalık sürenin sonunda hücrelerine dönmek zorundadırlar aksi takdirde ayak bileklerindeki kelepçe kendilerine elektrik şoku verir ve hücrelerine varmadıkları her saniye için bir ceza puanı kesilir. İlk hücreyi takiben sıra ile 2, 3 ... ve diğer numaralı hücrelerin kapısı açılır. Tüm mahkûmlar merkezi gözleyebildiği için kimin ne kadar yemek yediği hakkında açık fikir sahibidirler. İnsanlar yargılayıcı biçimde gözlendiklerinde ahlaki standartlara daha fazla uyma eğilimindedirler (Kahneman, 2011, 5) ve primatlar yalnızca akrabaları acı çektiğinde (hücrede açlık çektiklerinde) diğerkam iken, insanlar, türdeşlerinin acısına tanık olduklarında da diğerkamdırlar (Gigerenzer, 2007, 66). Dolayısıyla standart bir mahkûmun T0 fazı ortamında T1'e kıyasla daha diğerkam ve vicdanlı olması beklenir. Belki içlerinden bir tür Goreng çıkmış ve hücrelerinden seslenerek onları adil bir paylaşımına çağırmıştır ve bu çağrı, mevcut şartlar veri iken, 200 mahkûmu yiyeceklerini paylaşmaya ikna etmek için yeterli olmuştur.

T0 fazından T1 fazına yönelen süreç, sıkı sıkıya bir arada yaşayan bir toplumun hanelerini ayırmasını, normlar kafesinden kurtulmasını, bireyleri dış kaynaklı düsturlar ile denetim altında tutan töreden sıyrılmasını fakat onun yerine kişisel özdenetim kapasitesini menkul kılmasını sembolize etmektedir. İmeguiri tarafından da Delik, ‘Dikey Özyönetim Merkezi’ olarak tanımlanmıştı. Daha geniş insan kitlelerinin bir arada yaşadığı daha kompleks toplumsal sistemler kurmanın belki ilk şartı normlar

kafesinin çerçevesinden kurtulmuş olan bireylerdir. Nitekim kabile toplumları doğal olarak 150 kişilik büyüklükleri aşmazken (Gladwell, 2014, 149), yine bu toplumlarda Kohlberg'in 5. hatta 4. ahlak düzeyine karşılık gelen bireylere rastlanmamaktadır (Bee & Boyd, 2009, 682). Diğer taraftan T0'da başarı göstererek T1'e tekâmül eden mahkumların özdenetim kapasiteleri artık daha zorlu biçimde sınanacaktır.

T1 fazının, The Platform filminde hüküm süren baz modelinde, ki ona T1b diyebiliriz, eşitsizlik kuralıdır. Goreng T1b hüküm sürerken kişisel aksiyomlarını, yani temel var oluş nedenini (beslenmek ve hayatta kalmak) değiştiren ilk Delik üyesi değildir. Brambang ve İmeguiri'nin bunu Goreng'den önce yaptıkları bilinmektedir. Fakat Goreng kişisel aksiyomlarını yeniden tanımlayan ilk 'güçlü' kişidir. Bununla birlikte Goreng Delik'in kaderini farklı bir yola da sürükleyebilirdi. Kişisel aksiyomunu (istikrarlı ve bol miktarda beslenmek) olarak yeniden tanımlayabilir ve Delik O'nun liderliğinde T1d kodu ile tanımlayacağımız despotik bir yönetimin hükmü altına girebilirdi. Baharat ile demir sopalarını kuşanan Goreng aşağı yönde yolculuğa çıktığında yiyecekleri yalnızca fizik gücü üstün ve kuracağı ekibe uygun kişilere, karşılıklı destek sözü alarak sunabilirdi. Üstelik bunu yaparken Delik üyelerine, mevcut eşitsiz düzenden kurtuluşu da vaat edebilirlerdi. Acemoğlu & Robinson (2020) 1992'de Alberto Fujimori'nin Peru'da ve 1998'de Hugo Chavez'in Venezuela'da demokratik sınırlamaları gevşetirken bu yöntemi kullandıklarını vurgular. İki lider de kendisini, uzun süredir ülke siyasetini ve ekonomisini denetim altında tutan geleneksel seçkinlere karşı halkın çıkarlarını koruyan bir devrimci gibi sunmuştu.

Goreng despotik bir çekirdek ekip oluşturarak, öldürücü ve yaralayıcı mücadelelere girmekten kaçınmış olurdu. Bir sonraki ay bu despot ekibin üst katlara düşen üyeleri yemekleri, Goreng'in yaptığı gibi yalnızca ekip arkadaşlarına dağıtırdı¹². Bu fazda ekibin dışında kalan Delik üyelerinin normu (olabildiğince beslen ve hayatta kal)'dan (despotik ekibin bir parçası ol ya da -belki alternatif bir ekip kurarak- ölmek için ekiple savaş) biçimine dönüşecektir. T1d'de eşitsizlik T1b'de olduğundan daha yüksek olacaktır. Esasında, delik sakinleri her ay kat değiştirdiklerinden, T1b'de uzun vadede eşitsizlikten söz edilemez. Sakinlerin çoğu yiyeceklerini stoklamadıklarından hayatlarını kaybetmektedir.

Fakat Goreng despotik bir düzeni, olası bir isyan ihtimalini düşürmek için, yiyeceklerin çekirdek ekip üyelerinin tam doyumunun biraz kısıtlanması pahasına, ekibe boyun eğenlere dağıtılmasını sağlayabilir. Burada ılımlı bir T1d'den bahsedilebilir. Bu strateji uygulandığında olası bir muhalif ekibin doğal sınırları küçüleceğinden, bir iç savaşa da daha nadir rastlanacaktır ve sistem daha uzun ömürlü olabilecektir.

Delik'in sosyo-dinamik performansı, yeterli uzunlukta bir zaman diliminde hayatta kalan insan sayısı üzerinden değerlendirilebilir. Dolayısıyla daha adil bir besin bölüşümünü mümkün kılan bir sosyal düzeni daha başarılı sayabiliriz.

¹² Bu anlatıda aşağı inenlerin, platform ile sağ salım sıfıncı kata çıkabildiğini, fakat Delik'i terk edemediklerini varsayıyoruz.

Tablo 2: Fazların Verimliliği, Eşitsizlik Düzeyi ve Sakinlerinin Özyönetim Kabiliyetleri

Faz	Sistem Toplam Verimlilik (3. Ay Sonunda Hayatta Kalan Kişi Sayısı)	Sistem Eşitsizlik Düzeyi 1 (En Düşük) / 5 (En Yüksek)	Delik Sakinlerinin Özyönetim Kaabiliyeti	Lider Özyönetim Düzeyi (1-5)
T0			Düşük	1
T1b	100	4		2
T1d	50	5		2
T1			Orta	
T1d-İlimli	200	3		3
T1p	350	1		4
T2			Yüksek	5

İlimli bir T1d, T1b'ye göre birim zamanda daha fazla insanın hayatta kalmasını sağlayabilir. 333 katta yaklaşık 500 delik sakininin bulunduğunu varsayalım. Platformda 30 kişiyi tam olarak doyuracak yemeğin olduğunu dolayısıyla 50. katın altına yemek ulaşmadığını biliyoruz. Öyle ise her ay 400 kişi Delik'te neredeyse her gün tam olarak açlıkla yüz yüze kalmaktadır. Sağlıklı insanların¹³ çoğu, su içmek kaydıyla 30 günlük açlıktan sağ çıkabilir (Altun vd., 2004; Haselwarter vd., 2022). Fakat Delik sakinleri - her ay sonunda üst ve alt katlara fasıllı olarak dağıtılıyor olsalar da, çoğu kişi her üst kat dağıtımında ilk 10 kata düşemeyeceğinden - uzun vadede yetersiz beslenmektedirler. 400 kişinin az bir kısmının yamyamlık yaparak hücre arkadaşları ile beslenebileceğini de not düşmeliyiz. Dolayısıyla her ay 50. katın altında kalan katlardan 100 canlı kişinin çıkacağını öngörebiliriz. Dolayısıyla, Delik'e yeni girişlerin olmadığı varsayımında, her ay Delik sakinlerinin 5'te 3'ü kaybedilmektedir. T1b fazında 3. ay Delik'teki sakinlerin sayısı 80 kişiye inmeden beslenme sınırı olan 100'ye dayanacaktır. İlimli bir T1d'de ise ilk 50 katın 100 kişisine yeten yemek rahatlıkla ve düzenli olarak 200 kişiye her ay dağıtılabilir. Bu durumda 5. ayın sonunda dahi 200 kişi hayatta olacaktır. Bu varsayımlar altında İlimli bir T1d, T1b'den iki kat daha başarılıdır. Despotik T1'deki durum ise daha kötüdür. Tıka basa doyan 20 kişilik bir çekirdek ekip T1b'de 100 kişiye bir şekilde ulaşan 30 kişilik yemeğin ancak 10 kişilik parçasını serbest bırakacaktır. Bu parça 30 delik sakinini daha hayatta tutabilir.

Mikrokosmos'daki bu senaryolar, Acemoğlu & Robinson'un (2020) despotik leviathanlar büyümeyi destekleyebilir savını doğrular. Fakat yine aynı kaynağa göre despotik sistemlerde ekonomik büyüme ya da refah asla istikrarlı olmaz. Benzer biçimde, Goreng'in ve çekirdek ekibinin ekstra avantajlarına sahip olmak için O'nun yerine despot olmak isteyenler hep olacaktır. Despotun edindiği avantajlar bir isyan olasılığını hep canlı tutar.

Fakat Goreng kişisel aksiyomunu, vicdan azabını sustur, biçiminde yeniden tanımlamıştı. Artık hedefi beslenmek ve hayatta kalmak değildi. Hedefi düzenli ve bol miktarda beslenmek de değildi. O, 'tüm Delik üyelerinin hayatta kalacak kadar beslenebilmesini hedeflemişti. Dolayısıyla Delik O'nun liderliğinde T1p kodu ile tanımlayacağımız, gücün sınırlandığı (Üst katlarda ikamet edenlerin yediklerinin sınırlandığı ve artanın tüm katılımcıların eş miktarda yemeğe ulaşmasını sağlayacak şekilde alt katlara dağıtıldığı) bir faza girdi. T1p'de 400 kişinin 350'si ya da belki tamamı hayatta kalabilir.

¹³ Filmde, adaylarla yapılan mülakatta herhangi bir sağlık sorunları olup olmadığı sorulmaktadır.

Kişisel ya da toplumsal bir devrim için mevcut durumu kıyaslamaya imkân tanıyan bir referans noktasına ihtiyaç vardır. Goreng'in 171. ve 202. kata inişi gibi bir travma ya da serüvenine alt katlarda başlayan bir Delik sakininin ölümünden dönmüş bir biçimde 3. katta gözünü açması gibi bir uyanış bu referans noktasını yaratır. Bunu takiben topluluk, liderin referans noktası ile mevcut durum arasındaki farkı açıklayan iletişiminden etkilenmeye başlayabilir. Örneğin feodalizm koşullarında burjuvanın yükselmesi sisteme dışarıdan nüfuz eden bir bilgi ile gerçekleşmişti. Huberman'a göre (2019) Haçlı Seferleri, Avrupa'ya doğudan getirilen benzersiz mamüller ve anlatılar ile Avrupalı'nın zihnini 'yeni dünyalar' fikrine açmış ve Avrupa'yı rüyasından uyandırmıştır. Doğudan gelen malların kendilerine talep yaratması bir tüccar sınıfı doğurmuş, bu sınıf adı geçen zenginliklere doğrudan ulaşmak için bilgi ile endüstri ve ticareti birbirine bağlayarak burjuva sınıfını yaratmıştır.

Goreng 171. katta uyandığında kendisini çarşafarla kısıktırak yatağa bağlanmış halde bulur. Ağzı da kapatılmıştır. Kurtulmak için delicesine fakat nafile çırpınır. Yanında beliren Trimagasi yastığını dizlerinin altına koyup başucuna çöker. "Kütük gibi uyuyorsun Goreng" der. Çılgınca davranan Goreng'i sakinleştirmeye çalışır. Trimagasi'nin amacı Goreng'i çürümeyen bir besin kaynağı olarak kullanmaktır. Aralarındaki diyalog şu şekilde gerçekleşir:

- Goreng: Bunu yapmak zorunda değilsin Trimagasi.
- Trimagasi: Bu işin sonu karşılıklı güvensizliğe çıkardı. Biliyorum... bunu deneyimledim.
- Goreng: Sen lanet bir katilsin.
- Trimagasi: Hayır. Sadece korkuyorum. Bundan keyif almıyorum küçük salyangozum.
- Goreng: Ben salyangoz değilim.
- Trimagasi: Üzgünüm, seni salyangoz olarak düşünmek beni daha iyi hissettirecek. Gördün mü, duygularım var.

O sırada platform 171. kata iner. Üzerinde tek bir yiyecek kırıntısı kalmamıştır.

- Trimagasi Goreng'in üzerine eğilir: Dinle salyangozum. Sen bağılsın, ben değilim. Senin bir kitabın, benim de bir bıçağım var. Belli ki talepte bulunacak bir konumda değilsin ama iş birliği yaparsan sana yaşama şansı veririm.
- Goreng: Beni sakat bırakıp burada hayatta kalmamı bekleyemezsin p*slik.
- Trimagasi: Elimden geleni yapacağım, söz veriyorum. Sekiz gün sonra senden et parçaları keseceğim. Her defasında yaralarımı iyileştirmeye çalışacağım. Sana da kendi payımı vereceğim.
- Goreng: Benim ölümümünden tek başına sorumlu olacaksın!
- Trimagasi: Hayır, yukarıdakiler bana yaptıracak. Benden önceki 340 kişi bundan sorumlu.
- Goreng: Su ile hayatta kalabiliriz Trimagasi.
- Trimagasi: Sen kalabilirsin, evet. Ama ben yaşlı bir adamım. Hayatta kalsam ve yine aşağı bir kata gitsek ne olacak? Şimdi anlıyorsun değil mi?

Günler birbirini takip eder ve vakit gelir. Trimagasinin çenesi açlıktan titremektedir, kitap da okuyamamaktadır zaten. Zihni bulanıklaşmaya başlamıştır. "Bugün başlasak iyi olur" der Trimagasi. "Yoksa temiz bir iş (kesi) garantisi veremem." Goreng, çaresizdir. Şöyle der:

- Seni sorumlu tuttuğumu bilmeni istiyorum. Yukarıdakileri değil. Şartları değil. Yönetimi bile değil. Sadece seni.

Trimagasi fazla bağırması için Goreng'in ağzını bağlar ve pijamasını yırtar. Bıçağı bacağına saplar ve kesmeye başlar. Goreng çılgın atar. O sırada üzerinde Miharu tünemiş halde platform 171. kata iner. Trimagasi, Goreng'in bacağından bir parça et çıkardığı anda başına bir darbe alır. Miharu saldırısını, yere düşürdüğü bıçak ile Trimagasi'nin boğazını biraz keserek tamamlar, Goreng'in bağlarını çözer, bıçağı ona verir. Goreng gözü dönmüş biçimde sürünerek Trimagasi'nin debelendiği yere varır ve Onu öldürür. Sonra bayılır.

Goreng'in 171. katta gerçekleşen kişisel dönüşümü, hayatını kaybetmeksizin adı geçen dağıtımı tekrar ve tekrar yapabildiği varsayımında, Delik sakinlerinin çoğunun normlarını da değişime uğratacağı. T1b fazında Delik sakinlerinin ilkesi (olabildiğince beslen) iken, (vicdan azabını sustur) ilkesini uygulamanın bedeli çok ağırdı. Diğer insanlar için iyilik meleği olmak istiyor olabilirsiniz fakat bunun için önce canınızdan vazgeçmeniz gerekir. Baharat'ın dediği gibi 'Aşağı inmek delilikti'. Fakat bir lider bir kez bu riski göze alıp insanların eş ölçüde beslenmesinin ve dolayısıyla geniş kitlenin hayatta kalabilmesinin mümkün olduğunu gösterdiğinde, hem a) gelecek ay alt katlara düşeceğini bilenler daha etkin bir stratejiye kavuşmuş olurlar (Her gün az fakat düzenli beslenmek, gelecek aya hazırlık yapmak için bugün tıka basa yemekten daha faydalı bir stratejidir) ve alt katta ölümle pençelesenlerin desteği gelecek aylar için kazanılmış olur, hem de b) bir önceki ay alt katlarda ölümün kıyısından dönüp şimdi üst katlara yerleşmiş olanların direnci aşılmış demektir. Aslında ölümü göze alan Goreng, topluluğun üyelerinin karşılıklı güvensizliğini by-pass ederek, onları sistemin toplam verimliliğini (hayatta kalan insan miktarını) arttıran bir norm düzlemine sokmuştur.

4.2. İyilik ve Kötülüğe Dair

Yaygın bir refaha insanlık tarihinde nadiren rastlanır (Acemoğlu & Robinson, 2015). Bu çalışma bunun bir nedeni olarak diğerkam liderlerin nadirliğine işaret edecektir. Çünkü diğerkam bir lider olmanın bedeli çoğunlukla ağırdır. Bu noktada şu sorular gündeme gelmektedir:

- İyi ya da diğerkam olmak için canımızdan vazgeçmek zorunda mıyız?
- 500 kişinin canını kurtarmak için T1b fazından T1p fazına sıçrayan ve liderin hayatını tehlikeye atmayan bir yol yok mudur?
- Vicdanlarının fısıltısını işiten fakat yine de Goreng gibi canını tehlikeye atmamış sağlıklı ve güçlü Delik sakinleri kötü insanlar mıdır?
- Trimagasi kötü biri midir?

Bu soruları irdeliyoruz çünkü onlara vereceğimiz cevaplar, yaygın bir refah için gereken liderliğin nadirliği hakkında bizi aydınlatacak ve yaygın refahı amaç edinmiş bir liderin kişisel stratejisi için bize ışık tutacak. Sonuncu soru ile başlayalım. Trimagasi, 171. katta Goreng'in bacağından et parçaları keserken "Bunu bana yukarıdakiler yaptırdı. Benden önceki 340 kişi bundan sorumlu" demişti. Goreng O'na "Sen lanet bir katilsin" derken Trimagasi "Hayır sadece korkuyorum" diye cevap veriyordu. Trimagasi eğer Goreng'i bağlamamış olsa, on gün sonra açlıktan deliye dönmüş Goreng'in kendisine saldırmayacağından nasıl emin olabilirdi? Olamazdı. Fakat erken davranıp Onu parçalamaya başladığında, Goreng'in varsaydığı kişiye dönüşeceğinden de emin olamazdı. Öyle ise çevre şartları bireyi son haddinde baskı altına aldığı iyilik, 'kendinden vazgeçmek'tedir. Tasavvufta bu merhaleye 'Nefsi Raziye' adı verilir. Mistik ekollerin tamamı müridlerine önce dünyadan yüz çevirmeyi salık verirler.

Fakat bu düstur dümdüz anlaşılmalıdır; şartlar katlanılmaz olduğunda dahi vazgeçilebilecek şeyler vardır. Dolayısıyla 171. kattaki oyunda, kötü biri olarak başkasını öldürmemiş olmak için ölmeye razı olmuş olmanız gerekir. Bu tartışma, radikal çevre şartlarının dahi bireyin sorumluluğunu tamamen yok etmediği noktasına taşır bizi. Mücbir sebep yoktur, hafifletici sebep vardır.

Goreng'in Delik üyelerini daha adil bir paylaşım düzlemine çekmesi -gerçekten- mümkün müdür? Filmde Goreng ve Baharat simgesel kurban'ı yani çocuğu, sıfırncı kata göndermekte başarılı olmuşlardır. Fakat hayatta kalmaları da mümkün olabilir miydi? Trimagasi'nin çok keskin bir bıçağı, zavallı Goreng'in ise Don Kişot'un maceralarını anlatan bir kitabı vardı. Goreng Baharat'a en alt kattan yola çıkarak, ulaşmak istediğın sıfırncı kata da ulaşabilirsin demişti. Baharat canını yalnızca sıfırncı kata ulaşmak için mi vermişti? Uğruna canını verdiği ve gerçekleştiremediği için vicdan azabı çektiği, “yeterli yiyecek varken diğerleri açlıktan ölmemeli” diye fısıldayan o sesi yalnızca Goreng mi duymaktadır? Bu soruların cevabı “Delik üyelerinin çoğu o sesi duymaktadır” şeklinde olmalıdır. Çünkü insanoğlu başka hiçbir canlıda gözlenmeyen şekilde, türdeşlerinin esenliğine karşı hassastır (Gigerenzer, 66, 2007; Güth, 1982). Yine insanoğlu, anlamlı bulduğu üstün bir hedef söz konusu olduğunda, ki bu tür bir hedef hemen bizden olanlar ve olmayanlar kümeleri yaratır, diğer canlılarda gözlenmeyecek ölçüde türdeşlerine karşı zalimdir (Milgram, 1974; Wynn & Bloom, 2014). Milgram'ın deneyinde sıradan bireylerin, yapmaya zorlanmadıkları fakat yalnızca yapmalarında ısrarcı olunan zalimce (fakat anlam attettikleri) bir işe nasıl çabucak adapte olduklarını gözlemlersiniz. Şu hâlde Goreng paylaşılan bir hedefin peşinde ise, Baharat'ın dışında da kendisine güçlü takipçiler bulması ve eğer karşıt bir ekip belirirse güçlü ve zalim rakipler bulması oldukça mümkündür.

Senaryoya göre Goreng'in Baharat'ın yanı sıra bulduğu diğer yardımcı Miharü idi. Miharü Goreng'in hayatını kurtardı. Bu arkadaşlık Miharü ile kurulan kişisel ilişkinin sonucunda gelişmişti. Yine de Goreng'in Miharü'ya yaptığı yatırım, tüm Delik sakinlerine yapmak istediği yatırımın bir örneğiydi. Goreng'in keskin bir bıçağı yoktu fakat minnet borcuna sahip bir dostu vardı.

Goreng'in kullanabileceği daha akıllı stratejiler de vardı. Goreng önce ılımlı bir T1d'yi hedefleyerek yaşamını güvence altına alacak çekirdek bir ekibi çabucak inşa edebilirdi. Size sadık bir ekip kurmak istiyorsanız başlangıçta onlara, belki adil olmayan fakat takipçilere adil görünecek olan, ayrıcalıklar tanımak zorunda kalabilirsiniz. Sinek'in (2013, 77) vurguladığı gibi, eğer ülkemizin cumhurbaşkanı kendi valizini taşısa bunu garip bulur hatta Ona saygısızlık yapıldığını düşünürüz. Çünkü O politik hiyerarşimizi temsil etmektedir. Bu meşruiyetin kaynağını aşağıda açacağız. Goreng nihayetinde stratejisini değiştirerek çekirdek grubuna “paylarının azalacağını çünkü tüm delik sakinlerini hayatta tutmayı amaçladığını” deklare edebilirdi. Çekirdek grup içerisinde buna karşı çıkanlar olduğunda, onların Goreng için yaratacağı tehdidin, 20'li katlarda Baharat'ı kılıcıyla biçen kişinin yaratacağından daha ufak olacağını düşünebiliriz.

Acemoğlu'nun (2020) az sayıdaki modern refah devletinin arasına son katılan birkaç devletin içinde adını zikrettiği Güney Kore'nin kalkınma serüveni bu görüngüye uymaktadır. Kore devleti, 1960'lar ve 70'lerde bilinçli olarak dev holdingleri teşvik etmiştir. Chaebol adı verilen ağ organizasyon yapısı, bilinçli olarak Japon Zaibatsu (Keiretsu) modelini örnek almıştır. Fukuyama'ya göre (1998, 129) bu durumda sorulması gereken soru şudur: Samsung veya Hyundai gibi G. Kore şirketleri, Çin kültür hinterlandına ait aileci yapılarına rağmen, bu boyutlardaki devler haline nasıl geldiler? Bu işletmelerin yükselişi tek bir adamın, Başkan Park Chung Hee'nin (görevde kalışı: 1961 – 1979) tercihlerinin bir sonucudur. Aynı yıllarda Tayvan'da Chiang Guomintang hükümeti, büyük şirketlerin oluşmasını, onların bir gün partiye rakip olabilecekleri gerekçesi ile istemiyordu. Tasarrufları teşvik etmek için

yüksek faiz politikası uygulayan Tayvan'ın aksine, Kore hükümeti, büyük Chaebol'lara küresel rekabet güçlerini arttırmak için dev fonlar akıttı ve yalnızca karlı ihracat pazarlarına giren sınırlı sayıda başarılı firmaya kredi açıldı (Mo & Weingast, 2013). Bu başarılı stratejilerin ardında kişisel ve siyasal çıkarını geri planda tutan erdemli bir otokrat, neredeyse tek başına durmaktadır.

Haidt (2012) ahlaki davranışı tetikleyen beş temel kaynak¹⁴ olduğunu ileri sürer. Bu kaynaklar içkindir yani insanda verilidir ve beş hayati sorunsala cevap verirler: a) Türün devamı için kritik olan savunmasız çocuklara bakmak (Care/Harm). b) Akriba olmayanlarla ortaklıklar kurmak (Fairness/Cheating). Bu kaynak, -tek neden olmamakla birlikte- çocukların sağlıklı gelişimi için kritik olan erkek – dişi ebeveyn birlikteliğini sürdürmeyi hedefler. c) Ailenin sınırlarını aşan iş birlikleri kurmak ve diğer koalisyonlarla rekabet edebilmek için koalisyonlar oluşturmak (Loyalty/Betrayal). d) Statü hiyerarşileri arasında faydacı ilişkiler kurmak (Authority/Subversion) e) İnsanlar bir arada yaşadığında hızla yayılan parazitlerden ve patojenlerden kendini ve akrabalarını uzak tutmak (Sanctity/Degradation)¹⁵. Bu temel dinamikler insanların; kutsal bir miti (Sanctity kaynağı) temsil eden meşru bir otoritenin (Authority kaynağı) kurduğu gruba ait olup ardından ona sadık kalma (Loyalty kaynağı) eğilimi ile dünyaya geldiklerini anlatmaktadır. Goreng ise Delik sakinlerine duyduğu merhamet (Care kaynağı) ile yola çıkmıştı. Bu resim Goreng'in, insanları sürükleyen beş temel kaynaktan yalnızca birini kullandığı fakat önem arz eden üçünü kullanmadığı anlamına gelir. Yukarıda değindiğimiz gibi Goreng insanları merhamete davet etmeden önce; onların bir kısmını, aidiyet ve güven telkin eden çekirdek bir gruba davet edebilir ve bir zaman sonra (Care) kaynağını “zayıflara merhamet edeceğiz” diyerek tetikleyebilirdi.

4.3. Delik Sakinlerinin Kültürel Kodlarına Dair

Giriş başlığı altında refah toplumlarının iki ön şartından birinin, yönetimi sınırlamaya istekli ve mukadder bir toplum olduğuna dikkat çekilmişti. Böyle bir toplum eşitlikçi ve bireycidir, güç mesafesi de düşüktür. İskandinav toplumları sayılan özellikler açısından tipiktir ve bu toplumlarda liderler koçlar gibi davranırlar. Hofstede (2022, 84) bireyci toplumları, ‘bireyler arasındaki bağların gevşek olduğu toplumlar’ olarak tanımlamaktadır¹⁶. Bunun tersine toplulukçuluk; insanların güçlü, birbirine bağlı iç gruplara entegre olduğu ve sorgusuz sualsiz sadakat karşılığında korunma elde ettiği toplumlar ile ilgilidir. Güç Mesafesi¹⁷ yüksek olan toplumların çoğunun da toplulukçu olduğu bulgulanmıştır. Tersinden ifade edersek; güç mesafesi düşük olan toplumların çoğu bireycidir (Hofstede, 2022, 92). Fransa ve Japonya gibi istisnalar olmakla beraber, bugün, yönetenlerin gücünün etkin biçimde sınırlandığı ve güçlü bir merkezi devlete sahip olan ABD, Almanya, Kanada, Norveç, İsveç gibi refah toplumlarının hem bireyci olması hem de bu toplumlarda güç mesafesinin düşük olması tesadüf değildir. Meyer'in (2017) sınıflandırmasına göre ise, birer refah toplumu olan ve Anglosakson kökenli İngiltere, ABD, Kanada ve Avustralya toplumları ile Kuzey Denizine kıyıdaş İskandinavlar (Hollanda, Danimarka, Norveç ve İsveç) oldukça eşitlikçidir.

14 Şu şekilde Türkçeleştirilebilirler: Bakım vs Zarar, Dürüstlük vs Aldatma, Sadakat vs İhanet, Otorite vs Dağılma, Kutsallık vs Alçalma (Tiksinti verici olan) (The five foundations of morality)

15 Tiksinti refleksi ile kutsallık (Tanrısalılık) fikri arasında ilginç bir bağlantı vardır. Kutsal olan arınmıştır, saftır. Bize tiksinti veren şeyler ise aslından uzaklaşmıştır; bakteri üremiş, kokmuş, zehirli bir yiyecek örneğinde olduğu gibi. Haidt teorisini evrim kuramından türettiği için, son iki kaynağın, soyut bağlamlarına atıfta bulunmaz. Kutsallık kaynağının otorite kaynağına temel teşkil ettiği de ileri sürülebilir. Modern öncesi toplumlarda yöneticiler otoritelerinin meşruiyetini, Tanrı'nın sözcüsü ya da O'nun kanunlarının bekçisi olarak edinirlerdi.

16 Hofstede'nin IBM çalışmasında Bireycilik-Toplulukçuluk Endeksi'ni oluşturmak için kullandığı sorulardan biri şudur: “Bireyler, işle ilgili kendi yaklaşımlarını benimseme noktasında dikkate değer bir özgürlüğe sahip mi?”

17 Hofstede'nin IBM çalışmasında Güç Mesafesi Endeksi'ni oluşturmak için yönetici olmayan çalışanlar üzerinde kullandığı üç sorudan biri şudur: “Deneyimlerinize göre aşağıdaki sorun ne sıklıkla ortaya çıkmaktadır?: Çalışanlar yöneticileri ile anlaşmazlığa düştiklerinde bunu ifade etmekten korkuyorlar mı?”

Bu resimde Japonya güç mesafesinin yüksek olması ve kolektif bir toplum olması nedeniyle müstesna bir yere yerleşmektedir. Fakat Fukuyama'nın (1998) iç görüşüne göre Japonya dahil yukarıda adı geçen toplumların eriştiği refahın temel dinamiği, daha derindedir. Bu dinamik bireyselci ya da eşitlikçi olmaları değil, (aile dışına taşan) 'yüksek toplumsal güven'dir. Dolayısıyla bu toplumlar büyük, verimli iktisadi teşekküller kurmak için aileye ya da devlete bel bağlamak zorunda kalmazlar. Zira güvensiz toplumlarda işlem maliyetleri yüksektir ve teşekküller aile şirketi olarak kaldıklarında büyüyemez, devlet teşekkülü olduklarında ise çoğunlukla rasyonel ve etkin yönetilemezler. Fukuyama'nın özenle ifade ettiği gibi, zayıf aile kurumu ve güçlü özel teşekküller ile görece zayıf bir devlet ilişkili olduğundan, güven merkezli yaklaşım, Acemoğlu & Robinson'un sınırlandırılmış yönetim erki şartını doğrulamaktadır. Öyle ise a) eşitlikçi vatandaşlardan müteşekkil dirençli bir toplumun dengelediği ya da b) özel teşekküller vasıtasıyla gücü paylaşılmış bir yönetim erki, yaygın refah için temeldir.

T1p fazı için 'dirençli grup üyeleri'nin gerekli olduğuna ya da 'grup üyeleri arasında yüksek güven' olması gerektiğine yönelik bir sav, grubun içerisinde 'kişisel çıkarından vazgeçme erdemi gösterebilen lider karakterli biri'nin var olması gerektiğine yönelik savımız gibi verilidir yani sonradan grubun dinamiğine bağlı olarak beliremez, bunlar bağımsız değişkendirler. Dolayısıyla Delik sakinleri yeter düzeyde bireyci bir kültürü temsil etmiyorsa T1p fazının ortaya çıkması ya liderin erdemine ya da nadir olarak gözlenen biçimde grup üyelerinin arasındaki yüksek güven düzeyine bağlıdır.

Mal ve hizmet üreten toplumlarda toplam refahın artışı, toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması ile paralel seyrederek (Ma vd., 2022; Stojkoski & Kocarev, 2017). Fakat T1 ya da T0 fazında mahkumlar kendi besinlerini üretmezler, kaynaklar sistemin dışından gelmektedir ve sabittir. Dolayısıyla mahkumların etkileşimlerini arttıran senaryoların çıktılarını eserin orijinal senaryosu ile karşılaştırmak pek mümkün değildi. Eğer mahkumlar kendi besinlerinin üretiminde söz sahibi olsa idiler T1 fazı senaryoda kullanılan mimari kurguya karşılık gelirken, TX fazı Squid Game'in senaryosunda kullanılan tek ve büyük bir mekâna karşılık gelebilirdi. Bununla birlikte unutmamak gerekir ki, Goreng'in liderliği T1 fazında tam bir eşitlik yaratabilirken; TX fazında gruplar halinde kamplaşarak birbirine zarar veren ya da despot bir çekirdek grubun zulmüne uğrayan Delik halkının çoğu hayatını kaybedebilir. Çünkü daha kompleks bir sistem, üyeleri arasında daha üstün bir uyumu gerektirir. Aslında Delik'in mevcut mimarisi keskin toplumsal sınıflar yaratsa da, bu sınıfların keskinliği, sınırlı kaynaklar üzerine doğacak çatışmaları da indirgemektedir. Bu düşünce deneyi bizi, daha yüksek enerji tüketim değerlerine ulaşmak için toplumun daha büyük bir uyum içerisinde yaşaması gerektiği fikrine taşıyacaktır.

4.4. Vazgeçtiği Şey Aracılığı ile Toplumun Kendini Dönüştürmesine Dair

T1 fazında uygulanan 'Kurban' ritüeli, yani Panna Cotta¹⁸ 'nın sıfırıncı kata gönderilmesi şu anlama gelebilir: Mevcut örgütlenme biçimi veri iken, toplum bir miktar enerjiyi sistemin dışına atsa dahi hayatta kalabilmektedir. Ya da sistem paradoksal olarak, toplam verimliliğini bir miktar enerjiyi sistemin dışına atarak arttırmaktadır.

Yalnızca artı değer yaratabilen toplumlar uzmanlaşarak daha karmaşık yaşam biçimleri kurabilirler (Angle, 1986). Avcı toplayıcı yaşam biçiminden tarıma ve evcil hayvancılığa geçiş yapan toplumlar bu tür bir enerji fazlasına sahip olmaya başlamışlardır. Fakat Harari'nin de değindiği gibi (2015, 93) insanoğlunun tarıma geçmek için rasyonel bir gerekçesi yoktu, zaten tarım daha iyi beslenme ve

18 333. katta Baharat'ın iç görüşü çocuğun Panna Cotta'dan daha büyük bir mesaj olduğunu kavramıştı. IMDB'den 'zaferde' kod adlı bir yorumcunun değindiği gibi, alt katlarda zaten kimse sofradaki yemekle ilgilenmemektedir çünkü sofrada yemek yoktur. Orada insanlar birbirlerini yemektir. Dolayısıyla en alt katta hayatta kalan bir çocuk, sosyal normların ve bağların çarpıcı bir metaforudur. Yine de bu çalışmada 'çocuk' kelimesinden ziyade 'Panna Cotta' isminin imgesel temsil yeteneğinin daha fazla olduğu değerlendirilmiştir.

daha keyifli zamanlar da yaratmadı (Harari, 2015, 93). Aslında tarım MÖ. 10 binden çok daha erken zamanlarda bilinen bir uygulamaydı. Pryyor'a göre (2005, 60) doğru soru neden birdenbire ortaya çıktığı veya nasıl icat edildiği de değildir, neden bu kadar hızlı yayıldığıdır. Göbekli Tepedeki sütunları inşa edenlerin avcı ve toplayıcılar olduğunu biliyoruz. Bu yapıları inşa etmenin tek yolu da farklı kabilelere mensup binlerce avcı toplayıcının uzunca bir süre iş birliği yapmasıdır (Harari, 2015,102). Dolayısıyla önce toplumsal değişimin sonra tarımın geldiği düşünülmektedir (Byrd, 2005) ve animist dinlere kıyasla daha geniş insan topluluklarını bir araya getirmeye muktedir olan bir dini-ideolojik sistem tarıma geçişe ön ayak olmuş olabilir. Nitekim doğal bir devrim ya da evrim karmaşıklığa şartlanmamıştır (Schuster, 1996), ya da evrimin karmaşıklığa yöneldiği iddiası son derece tartışmalıdır (Eigen & Schuster, 1982). Karmaşıklık bir olasılıktır. En azından toplumsal yaşamda karmaşıklık, batını kaynaklardan beslenmesine atfen rasyonel olmayan bir istencin eseridir. İnsanı, hayatını tehlikeye atarak yeni kıtalar keşfetmeye ya da Mars'ı kolonize etmeye güdüleyen şey iç dünyasındaki büyüklüklere.

Göbekli Tepe gibi bir mabet için organize olmanız gerekir. Sıfırıncı kata bir kurban göndermek için de organize olmanız gerekir. Panna Cotta verimli çalışan bir sistemin göstergesi olsa da analitik bir sürecin eseri değildir, O Brambang'ın hayali, Goreng'in attığı çığlıktır. Goreng yakın çevresini aşan bir empatiye sahip olmasaydı, dolayısıyla Delik'in mimari yapısından ve işleyişinden derinlemesine rahatsız olmasaydı Panna Cotta (ya da çocuk) nasıl sıfırıncı kata ulaşabilirdi? Despot bir liderin sıfırıncı kata bir Panna Cotta gönderme motivi olmayacaktır. O sistemin kurucularına göndereceği bir mesajın peşinde değildir. Çünkü O durumundan memnundur. En geç 6 ila 8 ay içinde Delik'i başarıyla terk edecektir. Diğer taraftan mimarlara ulaşan bir kurban mimarları yeni bir mekânın tasarımı ya da Delik sakinlerinin azli için güdüleyecektir. Daha önce belirttiğimiz gibi mimarların iki amacı olabilir: Delik'e giren insanlarda daha kapsayıcı bir bilişsel çerçeve oluşturmak ya da insanı ne kadar iyi tanıdıklarını kendilerine ispat etmek. Kurban'ın sistemi terk etmiş olması ilk amacı ispat, ikinci amacı ise yok etmektedir.

Sıfırıncı kata gönderilen 'kurban'ın mimarların iki amacına karşılık verdiği mesaj şudur: *"Hey! Bencilliğimiz ile bizi cezalandıranlar. Artık açlıktan muzdarip değiliz, şimdi daha yüce kaygılarımız var. Aşağıda aşkın bir utkuya kendini kurban eden bir güç (lider) ve onu takip edenler var. Siz, tanrı rolü oynayanlar, sizin var oluş gerekçenizi yok ediyoruz."*

Panna Cotta'nın sunumu, yalnızca bir mesaj değildir; Delik sakinlerini de dönüştüren bir eylemdir. Kurban ritüeli, yani değerli ve çoğunlukla masum bir nesnenin yok edilmesi¹⁹, haz nesnesine bağlanmış olan Ego'nun ondan kurtulmasını, dolayısıyla bireyin tekamülüne engel olan çıpaların sökülmesini simgeler. Kabil'in ilk katil olduğunu hatırlayalım. Kendi payına düşenden, dolayısıyla Tanrı'dan razı değildi. İbrahimi dinlerin diğer meşhur hikayesini hatırlayalım: Tanrı Hz. İbrahim'den oğlunu kendisine kurban etmesini ister. Bu razı oluş, razı olanı dönüştürür. Kişisel haz nesnelere duyulan arzuyu sınırlayabilmek, bu içsel disiplin, toplumun bir arada daha büyük bir uyum içerisinde yaşayabilmesinin ön şartıdır. Yine de kurbanın verilmesi, ilk elde bu sosyal sonucu amaçlamayan kişisel bir yolculuğun dışsallığıdır. Eğer Delik sakinleri kurban vererek yeni bir kolektif bilince erişmişse, eğer 'Ben'in çıkarı versus 'Biz'im çıkarımız diyalektinde, Biz kutbuna bir adım daha yaklaşmış ise, bu yeni bilişsel çerçeveyi tekrar sınırlayabilmek için, Delik'in mimarisinin daha zorlayıcı bir sınırı mümkün kılması gerekecektir.

19 Tanrı Hz. Âdeme onlardan her birini diğerinin ikizi olanla evlendirmeyi emretmiş idi. Tevrat'ın Aramice çevirilerinde bulunan bilgiye ve İbn-i İshak tarafından rivayet edilen bir Hadis'e göre, Kâbil buna kızdı. Çünkü kendi ikizi olan kız kardeşi daha güzeldi. Bunun üzerine Hz. Âdem şöyle dedi: "Her biriniz birer kurban takdim etsin. Hanginizin kurbanı kabul edilirse, o onunla evlenir." Rivayetlere göre Habil çoban idi ve Tanrı tarafından yok edilsin diye en iyi hayvanını seçti, Kabil ise tarımla uğraşırdı ve buğdayının düşük kalitede olanını sundu. Hâbil'in kurbanı semadan bir ateşin inip hayvanı yakmasıyla kabul edildi. Kabil'in kurbanı kabul edilmedi.

Bu noktada, lideri ya da toplumu bencil isteklerden azat eden ve dolayısıyla yaygın refahı doğuran erdemini, birbiri ile çelişen iki boyutu olduğuna dikkat çekmek icap ediyor. Brambang, Panna Cotta'nın sıfırıncı kata gönderilmesini önerdiğinde, bu fikrin hem Goreng ve Baharat tarafından hem de filmi izleyenler tarafından nasıl bir şevk ile benimsendiğine dikkat ediniz. Halbuki Delik'in içinde yaygın refaha ulaşmak için yiyeceklerin katlar arasında eşit olarak dağıtılması yeterlidir, bir kurban ile yukarıya mesaj vermek şart değildir. İzleyici Delik evreninin dışındadır fakat Delik sakinlerinin Platon'un mağarasında oldukları varsayarsak, onlardan bir kısmının kurban fikri ile büyülenmiş olmaları ilgi çekicidir. Ahlak'ın hümanist (liberal) ve Tanrısal (muhafazakâr) iki boyutu vardır (Haidt, 2012); ilki insanı yüceltirken, diğeri -yer yer- insana rağmen aşkın idealleri yüceltir. Lider, kendinden daha değerli olmayan bireyler için kendinden vazgeçemeyeceğinden, yalnızca hümanist değerler ile donanmış bir toplumun yaygın bir refaha ulaşması mümkün görünmemektedir.

4.5. Artık Değer'in Toplumsal İşlevine Dair

Artık değer, yani onu ortaya çıkaran tarafından tüketilmesi mümkün olmayan değer, kaçınılmaz olarak, -kurban vermek dışında- onunla ne yapılacağı sorusunu doğurur. O nereye ya da kime aktarılacaktır? Elbette artık değeri mümkün kılınanlara aktarılacaktır. Üretim araçlarını imal edenlere ve değiş tokuşa aracı olanlara (tüccarlara). Bu aktarım yeni tüketim nesnelere yaratılması için gereklidir, ki bir sonraki zaman çevriminde artık değer bir kısmı onu ortaya çıkartan tarafından tüketilebilsin. Bir networkte tarafları bir araya getirenler konumları itibariyle doğal bir güç elde ederler (Burt, 2005, 10 - 22) ve hemen bir güç eşitsizliği sorunu doğar. Fakat gelir eşitliği adına bu gücün sınırlanması, artık değer'e yönelmiş bir tehdittir aynı zamanda. Dolayısıyla kapitalistler, sosyal refah devletinin girişimlerine gösterdikleri muhalefeti, aksi takdirde ekonomik büyümenin sınırlanacağı iddiası ile meşrulaştırırlar.

Sıfırıncı kata pek yakın olan 6. katta Baharat'ın yukarı çıkmakta yaşadığı doğal başarısızlık, esasen üst kattakilerin ayrıcalıklı konumlarını kaybetme korkularından kaynaklanmaktadır fakat iyimser bir bakış ile alt kattakilere duydukları güvensizliği de ileri sürebiliriz. Dolayısıyla Goreng ile Baharat birlikte 6. kattan aşağıya doğru yüceltici bir yolculuğa koyulurlar ve bu kez farklı bir doğal direnç ile karşılaşır.

Platform ile 7. kata indiklerinde Baharat haşındır: "Uzak durun" diye bağıır. Oradaki adam "Bu da ne böyle?" der.

- Baharat: Sakin ol. Sadece geçiyoruz. Size paylarımızı verip gideceğiz.

Goreng düşünceli bir şekilde "Hayır" der Baharata. "Yeterli yiyeceğimiz yok. İlk 50 kat her gün yiyor. Dağıtıma 51. kattan başlayacağız".

- Baharat: Bunlar arkadaşlarım. İki ay önce yukarı çıkmama yardım ettiler.

- Goreng: Dün yediler. Yarın da yiyecekler. Bir gün oruç tutabilirler.

- 7. kattaki adam: (Küfrederek) Yedinci kattayım, tıkmak benim hakkım. Geçen ay 114. katta neredeyse ölüyordum. O zaman neredeydiniz serseriler?

- Goreng: Öyle ise aşağıdakilerin halini anlamam gerek.

- 7. kattaki adam: Sen kimsin? Mesih misin? Mesihler ekmek ve balığı çoğaltır, insanın ağzından yemek almaz. Tanrım, Baharat. Bunu senden beklemezdim. Kimsin sen? Beyaz adamın siyahi uşağı mı?

Adam yemeklere uzandığında Baharat demir sopasını başına indirir. Artık 333 kata kadar şiddet,

platformun üzerindeki tek dil olacak gibidir. Nitekim güvensizliğin yarattığı bencilliği güzellik ile aşmak mümkün değildir. Senaryo, 33. katta İmeguri ile Goreng'in alt katları yola getirmek için gösterdiği çaba üzerinden bu fikri ileri sürer.

Platform 33. kata indiğinde İmeguri iki tabağa bir miktar yemek ayırt eder ve platform 34. kata doğru harekete geçtiğinde aşağıdaki hücre sakinlerine seslenir:

- İmeguri: Beyler lütfen beni dinleyin. Size iki tabaklık yemek ayırdım. Lütfen kendi payınızı yiyin ve aşağıdakiler için benzer iki pay hazırlayın.

- Aşağıdakiler: Ne diyorsun kocakarı? 88. katta idik. Zar zor hayatta kaldık.

- İmeguri: Anlıyorum ama bu ay bizim kadar şanslı olmayanlardan sorumluyuz. Hayatta kalacak kadar kalori alabilirsiniz.

- Aşağıdakiler: Bizi rahat bırak, istediğimiz kadar yeriz.

İmeguri Goreng'e bakar: "Eninde sonunda anlayacaklar" der ve her gün platform indiğinde, bıkmadan usanmadan aşağıdakileri uyarır fakat onlar İmeguri'nin dediğini yapmazlar. 15. gün Goreng sinirlenir ve aşağıdakiler seslenir: "Dinleyin b*ktan herifler. Hanımefendinin dediğini yapın yoksa her gün yemeğinize s*çarım. Oradaki her şeye de bulaştırırım, duydunuz mu?"

Sessizlik...

- İmeguri: İşe yarıyor gibi görünüyor.

- Goreng: Belli ki öyle.

- İmeguri: Bunu beklemezdim. Onları ben ikna etmeyi bekliyordum.

- Goreng: İkna oldular.

- İmeguri: B*kla mı?

- Goreng: Dayanışmadan daha etkili.

Bu noktada bir varsayımda bulunalım. Goreng, adil yiyecek dağıtımında kendisine yardım eden 5 kişilik bir ekip kurmuş olsun. Tamamı üst katlardan seçilmiş ekip üyeleri, platformun 333. kata yönelen 12 saatlik yolculuğunda ellerinde demir sopalar pür dikkat beklemek zorundadırlar. Gerektiğinde canları pahasına gelen saldırıları da püskürtmeleri gerekir. Goreng bu üstün performansın devamı için ekip üyelerine Delik sakinlerine ayrılan yiyecek payının en az iki katını vermelidir. Bu fazlalığın adil ve kontrol altında olduğunu nasıl garanti edebiliriz? Bunu Delik sakinlerinden oluşturulmuş bir meclisin kontrol etmesi gerekir. Aksi takdirde 5 kişilik ekibin ayrıcalığına yönelen direnç büyüyecektir. Diğer taraftan bu ayrıcalığın ekip üyelerini motive edecek düzeyin altına inmemesi de gerekir. Fakat insanlar Goreng'in yokluğunda ölümlerin 2 kat artacağına bilincindedir. Bunun farkında olan Goreng aktivitelerinin bir meclis tarafından kontrol edilmesi fikrine karşı yönetimden çekileceği ya da despotik bir sisteme döneceği şantajını ileri sürebilir. Makrokosmosda Burjuva ile Proleterya arasındaki gerilimin bu sistemden payını aldığı ileri sürülebilir. Burjuva olmaksızın Proleterya mevcut refah düzeyine erişemez; tam eşitlikçi (ya da bunu amaçlamış) bir toplumda refah artışına nadir rastlanır, rastlandığında ise sosyalist ülkelerden elde edilen tecrübelerle göre kısa erimlidir. Dolayısıyla adil bir bölüşüm, Proleterya'nın direnci ile Burjuvanın ya da Aristokratların ahlaki ve gücü arasındaki oyuna bağlıdır. Acemoğlu & Robinson (2015) Proleteryanın direncinin önemine, kara veba'nın Batı ile Doğu

Avrupa serflerini nasıl farklı etkilediği üzerinden dikkat çekmiştir. Vebanın yarattığı emek kıtlığı, feodal yapıyı temellerinden sarstı. Köylüleri, bazı şeylerin değişmesini talep etmek için cesaretlendirdi. Batı Avrupa'da serfler istediklerini elde ettiler. Fakat Doğuda bu yeni durum, Lordlara emek piyasasını sömürülebilir tutmak ve köylüleri köleye dönüştürmek için daha büyük bir teşvik sağladı. Bu farklılık, başlarda bu bölgeler arasında var olan küçük farklılıkların oluşturduğu bir durumun sonucu idi: Doğuda Lordlar biraz daha örgütlüydü, buna karşın köylüler daha az örgütlü ve daha az güçlü idi.

Bu mikrokosmosumuzda şu anlama gelebilir: Eğer Delik üyeleri fazlası ile bitkinse ve örgütlenmeleri mümkün değil ise, ki Delik'in mimari yapısı nedeniyle güçlü bir liderlik olmaksızın mümkün değildir, şu durumda yaygın refah, Goreng'in ahlakına ya da yerleştirdiği vizyonu kalıcı kılan faktörlere bağlıdır.

Goreng'in vicdanı, Onu yaptığı diğerkam işe sürükleyen başat güçtür fakat yoldan çıkan sayısız lider söz konusu iken, güçlü bir lideri adil ya da zalim kılan farklı kişisel özellikler de mevcut olsa gerek. Bunlardan biri, Adler'in (2013) psikanalizinin temel kavramlarından olan 'güç istenci'dir. Örneğin Fidel Castro ve Muammer Kaddafi gözlemciler tarafından 'güce aç' olarak tanımlanmıştır (Gilson, 2015; Redazione, 2020). K. Horney insanların üç temel yönelime sahip olduğunu ya da üç farklı davranışsal strateji ile harekete geçtiğini ileri sürer: İnsanlara yaklaşmak, insanlardan uzak durmak, onlar ile mücadeleye girmek (Aydın vd., 2014). Goreng'in kişiliğinin bunlardan hangisine karşılık geldiğinden emin değiliz fakat romantik bir edebi eser ile Delik'e gelmiş olması O'nun içe dönük bir kişiliğe sahip olduğu anlamına gelebilir ve içe dönük bir kişinin güç istencini kuvvetle duyumsadığını düşünmek güçtür. Goreng, 171. katta ben ötesi bir iştihayın tesiri altına girmeden önce, insanlar kendisine kötülük yapmadıkça onlara dokunmayacağını kanıtlayan davranışlar da sergilemiştir. Örneğin Goreng'in, İmeguiri'nin aşağı katı ikna çabasına katılması 15 gün almıştı. Adil bir liderliği sürdürmek noktasında en tehlikeli tür herhalde güce aç olan, tahakküm kurma istenci taşıyanlardır. Eric Fromm onları 'Sahip olmak isteyenler' olarak sınıflandırabilirdi. Fromm'a göre (Lankshear, 2003) insanoğlunun iki temel yönelimi vardır, 'Sahip Olmak' ya da 'Var Olmak'. İlk yönelime sahip olan birey, şeyleri elde etmeye çalışır, insanları dahi. Var olmak yönelimine sahip olan birey ise deneyime odaklanır, şeyleri diğer insanlarla değiş tokuş etmek, etkileşim kurmak, paylaşmak ister.

2007'de Coolidge ve Segal, beş uzmandan Hitler'i DSM-IV'ün kişilik bozuklukları temelinde değerlendirmelerini istedi. Uzmanlar Hitler'in paranoyak, antisosyal, narsist ve sadist kişilik bozukluğu ölçeklerinde yüksek puanlara sahip olduğunu tespit etti. C. G. Jung Hitler ile 1939'da tanışmıştı ve Onu gülmeyen, aseksüel, insanlık dışı olarak tanımlamıştı. Coolidge ve Segal, Saddam Hüseyin için de benzerini yaptılar. S. Hüseyin'i 24 yıldır yakından tanıyan on bir Iraklı yetişkinin muhbir raporlarına dayanarak Hüseyin için fikir birliğine varılmış bir kişilik profili çıkardılar. Hüseyin de aynı kişilik bozukluğu ölçeklerinde yüksek puanlara sahipti. Bu dört kişilik boyutu Kuzey Kore Lideri Kim Jong-il'i de başarı ile açıklıyordu (Goldman, 2011). Sorunsuz ya da farklı psikiyatrik ve kişilik bozuklukları kombinasyonuna sahip diktatörler de olabilir. Fakat özellikle adı geçen dört kişilik bozukluğu boyutu ile dominant yöneticiler arasında bir ilişki olduğu gözlenmektedir.

Trimagasi paranoya ölçeğinde muhakkak Goreng'den daha yüksek bir puan elde ederdi. Tanışmak için elini uzatan Goreng ve onu şüphe ile reddeden de Trimagasi idi. Trimagasi'nin menüsüne girmiş olması dahi Goreng'i, Baharat'a yönelik bir paranoyaya sürüklememişti. Goreng narsist de değildi, olsaydı belki platformda çocuk ile birlikte sıfıncı kata çıkmayı deneyebilirdi.

Lideri bir otokrat olmaktan uzaklaştıran faktörler yalnızca ahlaki erdemleri ve kişilik özellikleri olmayabilir. Kıt kaynaklar üzerinde hak iddia eden düşman bir cenahın varlığı; lideri, bağlaşıklarını hoş tutmaya zorlayabilir. Her şeye rağmen T1p sürecindeki yaygın refahın kalıcılığı belki en çok ve

paradoksal olarak Goreng'in ölümüne bağlıdır.

4.6. Kahraman Ölmeli

Bir hikâyede yüce işler yapan bir kahramanın ölümü etkileyicidir. Kahraman adı geçen işleri ifa etse fakat mutlu bir hayat sürmeye devam etse olmaz mı? Kahramanın ölümü yaptığı işlerin ayrılmaz bir cüzüdür, çünkü eğer yeni bir ilişkiler sistemi kuracaksanız, yaratacağınız yıkımın bedelini canınızla ödemelisiniz meğerki bu yaratıcı yıkım masumların canına kastetmemiş olsun, ki her halde buna pek rastlanmış değildir. Yüce bir amaç için mi yıkıyorsunuz? Öyle ise bedel ödemeye önden siz buyurun. Yanı sıra kahraman, olan biteni değiştirmeye çalışırken, kendinden de kurtulmak isteyen kişidir. Kahraman, olan biten her şeyden mesul²⁰ olduğundan, çünkü olan bitenler, herkese yönelik olduğu gibi, kahramana dönük birer tanımlama olduğundan, bireyi kendine sabitleyen bu örüntünün parçalanıp yeniden kurulması gerekir. Kahraman spesifik bir haksızlığa şahit olduğunda onunla yaşayamaz, onu yok etmedi ise kendisi yok olmalıdır.

Sokakta iki kapkaççı tarafından gasp edilmekte olan bir kadının çantasını bırakmadığını ve çığlık atarak yardım istediğini hayal edin. Gasp edenler kadına şiddet uygulamaya başlamıştır. Biri elinde bir bıçak tutmaktadır ve saplaması an meselesidir. O esnada meraklı insanlar, olan bitenleri çevreleyen bir kalabalık oluşturmuştur ancak kimse olaya müdahil olmaya cesaret edememektedir. Kalabalıktakiler birbirine bakıp “Neden kimse bir şeyler yapmıyor” der. İçlerinden biri yardım için ileri atıldığında yalnız kalma ihtimali vardır. Kimse ilk gidenin ardından yürümebilir ve bu durumda ölüm yalnız savaşçı için çok yakındır. Dolayısıyla kimse harekete geçmez. Fakat orada bir kahraman varsa tek başına mutlak güce başkaldırır. En kötü ihtimali kabullenmeyen kişi ileriye doğru adım atamaz.

Şu hâlde kahraman-lider²¹ yüce bir amaç uğruna kendinden vazgeçen kişidir. Bernard Shaw, “En büyük mutluluk yüce bir amaç uğrunda harcanmaktır” der. Kahraman, tanık olduğundan, Shaw'ın sözünü ettiği mutluluğu hak edecek kadar rahatsız olan kişidir. Otto Rank'e göre (2019, 107) ise kahramanın taşıdığı cesaret maskesinin ardında, hep anne bedenine dönmek isteyen biri vardır. Ana rahmindeki ihtiyaçsızlığa dönmek isteyen biri. Fakat ‘yüce amaç’ nedir? Goreng açısından ‘değerli insanları hak ettikleri duruma erişirmek’tir. Öyle ise Goreng insanlara sahip olmadıkları pozitif özellikler atfetmektedir. O insanlar kendisinden de değerlidirler çünkü Goreng'in O insanlara yansıttığı değer, Ego'sunu aşan bir büyüklüktedir. Halbuki Trimagasi'ye göre diğer insanlar p*ç'tir. Kim olduklarına bakılmaksızın aşağı inen platformdaki yemeklere tükürebilirsiniz. Kendini gerçekleştiren kehanet insanların gri olduklarını, varsayıldıkları şey haline gelme eğiliminde olduklarını salık verir.

Her halükârda ardındaki kitlenin büyüklüğü kahramanın eylemini kolaylaştırmaz. Yine de o ilk adım atıldığında, eğer bir ilk takipçi varsa, kalabalık harekete geçer. Bu başarı kahramanın sonunun başlangıcıdır. Şehit olmaksızın zaferini elde ettiği anda artık o zaferi elde eden kişi değildir. Çünkü Onu kaçınılmaz biçimde kutsal ve ahlaklı kılan şey, ilgili uğurda yok olma istenci idi. Katharsis gerçekleştiğinde geriye tüm zaafı ile sıradan bir insan kalır. Bilinçdışına batmış olan Ego tekrar belirmiştir. Kendisini sınırlayan bir pranga yok ise, batını meşruiyetini kaybetmiş fakat müthiş bir zahiri meşruiyet kazanmış sıradan bir liderin, diğer sıradan insanların kendisini sürükledikleri yere karşı direnç göstermesi zordur.

Bu teorik çıkarım paylaşılan bir kanıdır. 1960'larda Küba Devrimi'ni destekleyen yazar Christopher

20 “Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle buğz etsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir” (Hadis-i Şerif, Müslim, İman 78).

21 İlk takipçi ardından adımını attığında, bir lider haline gelir.

Hitchens, Guevara'nın mirasını: "Che'nin ikon statüsünün sağlamlaşmasının nedeni başarısız olmasıdır. Öyküsü yenilgi ve tecrit içerir ve bu nedenle de çok çekicidir. Yaşasaydı, Che miti çok uzun zaman önce ölmüş olacaktı." diyerek özetlemiştir (O'Hagan, 2004).

Peru ve Venezuela örneklerinde olduğu gibi bütün liderler üstün bir amaca baş koymuş gibidirler, fakat ya deklare ettikleri amacın altında başka bir amaç saklarlar ya da zamanla kendi varlıkları bir amaç haline gelir. Goreng'in hayatını kaybettiği fakat takipçisi Baharat'ın onun mirasını devraldığı bir senaryoda, Delik sakinleri yeni bir norm edinmiştir ve bu normun çekirdek ekibin çıkarına eğilip bükülmesi, Goreng'in yaşadığı bir senaryoda olduğundan daha zordur. Delik sakinleri Goreng'in yokluğunda ekibe daha kolay başkaldıracaktır. Güçlü bir liderlik iki ucu keskin kılıç gibidir.

Kendinden vazgeçen kahraman, aynı zamanda kendisinden vazgeçilmiş olan kişidir. Ya cemiyetleri onları terk etmiştir ya da onlar cemiyetlerini. Rank (2016, 74) Hz. Musa, Oedipus, Gılgamış, Romulus, Herkül gibi on beş destanı incelemiş ve onların 'standart bir destan'ın farklı yorumları olduğu fikrini uyandıracak kadar temel bir arketipi izlediği sonucuna varmıştır. Buna göre kahraman en seçkin anne babanın çocuğudur. Bir kehanet onun doğuşuyla ilgili uyarıda bulunur. Genelde bir kutunun içinde suya bırakılır. Alt sınıftan birileri tarafından kurtarılır ve mütevazı bir kadın tarafından emzirilir. Büyüdükten sonra bir lider haline gelir ve nihayetinde yüksek bir sınıf ve onur elde eder. Bu çerçevede devrimin lideri, yukarıdan aşağı düşmüş ve yeniden yükselmiştir.

Devrimler çoğunlukla alt tabakanın örgütlenip başkaldırması suretiyle gerçekleşir, dolayısıyla liderlerin alt tabakalar için 'bizden biri' olması doğaldır, fakat onlar göründüklerinden daha karmaşık insanlardır. Tarihin önemli siyasal devrimcilerinin (Vulliamy, 2015) hayatlarına göz attığımızda ya a) soylarında yüksek sosyo-ekonomik sınıflara ait atalara rastlarız ya b) melezdirler yani ebeveynlerinden biri dominant bir ırka ya da sosyo ekonomik sınıfa aittir, ya da c) entelektüel yetenekleri vasıtası ile genelde yüksek öğrenim yolu ile merkeze çekilmiş ve bir bürokratik ya da uzmanlıkları kapsayan bir entelijansiyaya ait olmuşlardır. Örneğin Che Guevara bir doktordu ve Güney Amerika boyunca yaptığı bir motosiklet yolculuğu Onu sömürgeciliğin getirdiği acılara uyandırdı. Mahatma Gandhi gençliğinde bir avukat idi ve ülkesini terk etmişti. 45 yaşında Hindistan'a döndüğünde köylüleri, çiftçileri ve şehirli işçileri aşırı toprak vergisi ve ayrımcılığa karşı protesto etmek için örgütlemeye başladı. Emiliano Zapata'nın büyükbabası, madenleri, plantasyonları ve fabrikaları kapsayan büyük bir hacienda'nın yöneticisiydi. 1910'da devrim patlak verdiğinde Zapata önce Morelos'taki köylü isyanının sonra da Meksika Devrimi'nin lideri oldu. Tarihte başarılı olmuş tek köle ayaklanması olan Haiti Devrimi'nin en başarılı lideri Toussaint L'Ouverture erken yaşlarında Plantasyon sahibi tarafından korunmuştu ve yaşamının bir bölümünde Fransız ve İspanyol donanmalarında subay olarak hizmet vermişti. Hayatlarının bir noktasına geldiklerinde devrimcilerin hemen tamamı tipik olarak, sahip oldukları refahtan ve statüden yüz çevirmiş ve alt sınıfların sözcüsü haline gelmişlerdir.

Goreng'in geçmişi hakkında bilgiye sahip değiliz, fakat İmeguirri'ye yardımcı olmak için alt katı zekice tehdit etmesinden ve 202. katta iken, toplam kat sayısını hesap edebilmek için platformun sıfırıncı kata varma süresini esas almasından, problemleri analiz etme ve çözme yeteneğine sahip olduğunu biliyoruz. Kitabı ile 6 aylık bir uzlete çekilmeye istekli olması da dışarıdaki yaşamında sosyal çevresi ile işlerin iyi gitmediğine yorulabilir. Dolayısıyla çevresinden ya dışlanmış ya da uzaklaşmıştır.

4.7. İlk Takipçinin Değerine Dair

Tüm asaletine rağmen, kendinden vazgeçme eylemi tek başına kahramanı bir lider haline getirmez. Derek Sivers'in 2014 yılında TED Speechs'te yaptığı konuşmada ifade ettiği gibi, "Yalnız bir çılgını

Lider'e dönüştüren kişi İlk Takipçi'dir." Lider anormal bir iş yapmıştır. İlk takipçi liderin davranışlarını norm evreni içine alan kişidir. Lideri sıra dışı olmaktan kurtaran, onu topluma ait kılan kişidir. Liderin nasıl takip edileceğini gösteren de odur. Yeni takipçiler lider'i değil, onun vizyonunu görünür kılan ilk takipçiyi taklit edecektir.

Kitlenin içinde eğer ilk takibi ifa edecek biri yok ise, ileriye atılan lider pek muhtemelen başarısız bir kahraman olacaktır. Bu durumda artık kitlenin daha iyiye doğru harekete geçme şansı kalmamıştır. Delik yıllardır işler haldeydi. Belki başka Goreng'ler ortaya çıkmış fakat bir ilk takipçi bulma şansı elde edememişlerdi. Belki çoğu bu nedenle hayatını kaybetti. Belki içlerinden bazıları gerçekten güçlüydü, tek başlarına platform ile aşağı inmeye başladılar ve her katta amaçlarını kat sakinlerine anlattılar, fakat kimse onları takip edecek cesareti gösteremedi.

Yalnız kalan lider başarılı olsa dahi; topyekûn bir kitlenin kendi değer yargısını sorgulamasına neden olacaktır çünkü, kitle kendi değerine ihanet etmiş fakat kahraman bu değere sadık kalmıştır. Kahraman büyük bir risk almış ve "İnsanlar birbirlerine yardım ederler" düsturunu yeniden yeşertmiştir. Liderin ilk hareketi vasıtası ile artık büyük bir bedel gerektirmeyen bu fitri iştiyaka ihanet edip metaforik olarak intihar eden bir kitle birbirine duyduğu temel güveni sürdürülemez. "Yiyecekleri her birimize dağıtmaya çalışan bir Don Kişot'a kimse yardım etmemiş ve sonra O aşağı mı edilmiştir? Öyle ise biz ne kadar aşağılık insanlarız?" Bilişsel Çelişki Kuramı'nı (Festinger, 1957) hatırlayalım. Taşındığı değer ile uyuşmayan yeni resimde, bilişsel bir gerilim yaşayan Delik sakinleri vicdan azabı çekmektense, 'kolektif değerler'ini yadsımak, revize etmek ya da oyuncuların rollerini dejenere etmek yoluna gitmiş olabilir. Bu yeni durumda yalnız kahraman belki bir yalancıydı, yiyecekleri yalnızca kendi arkadaşlarına dağıtmanın peşindeydi, kim bilir.

Edgerton (2016) toplumların maladaptif davranış düzenlerine ilişkin zengin örnekler vermiştir. Toplumun çevreye uyum göstermesine engel olan bu zararlı kültürel alışkanlıklar orijinal vasıfları itibariyle adaptiftirler fakat toplumsal üst yapı, çevre şartlarının hızla değişmesine ayak uyduramamıştır. Bizim mikrokosmosumuz Delik'te ise, 'yemeklerin her Delik üyesine dağıtılması fikri'ni dışlayan maladaptif bir toplumsal duruş, üyelerin yukarıdaki gibi bencil bir seçiminin ertesinde ortaya çıkmış olabilir.

İlk takipçinin gündeme girişi a) lider düzeyinde olmasa da kişisel çıkarından vazgeçme erdemi taşıması kadar b) liderin yetkinliğine ilişkin pozitif bir değerlendirme yapmış olmasına da bağlıdır. Çelimsiz ve karizmaya sahip olmayan bir Goreng örneğin, Baharat'ı maceraya ikna edemeyebilirdi.

Lider ile takipçi arasındaki ilişki gücün merkezileşebilmesi açısından kritik ise, bu iki figür arasındaki olası çatışmaları kulak ardı edemeyiz. MÖ 14 ile MS 395 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatorlarının yalnızca %29'u doğal sebeplerle ya da savaş alanında hayatını kaybetmiştir (Jacobs, 2017). Geriye kalan ölümler; suikast (%23), suikast şüphesi (%8), intihar, devlet eli ile asılmak ve benzeri yollar ile gerçekleşmiştir. Bu tipik resim, liderin yakınında bulunan kişilerin, liderin zayıf karnı olabileceği çıkarımını desteklemektedir. Dolayısıyla lider ile takipçinin uzun ömürlü olduğu bir senaryoda, Baharat'ın Goreng'e olan sadakati hayati öneme sahiptir ve lideri despot kılan karakter özelliklerinden güç istenci, narsisizm, paranoya ve antisosyal eğilimler, takipçiyi sadakatsiz kılabilir.

5. SON TARTIŞMA

Delik'in kaderini yaygın refaha sürükleyecek ya da ona yönelmesine engel olacak faktörler bir ölçüde irdelendiğine göre, artık onları özetleyebilir ve belki de formüle edebiliriz.

Yaygın refahın ilk şartı bir liderin varlığıdır. Doğal eşitsizliklerin kötüye kullanımının önüne

geçilebilmesi için şiddet tekeli, dolayısıyla liderlik elzemdir. Kohlbergian anlamda yüksek ahlaklı, son derece kolektivist ve eşitlikçi gruplarda dahi liderlik belirir çünkü refah artışı için gerekli olan iş bölümünün ve ölçek ekonomisinin doğal sonucudur²². Grup üyeleri nasıl bir kültüre ait olursa olsun, çevre şartları hangi özelliklere sahip olursa olsun, içlerinden birini lider olmaya namzet kılan temel özellik, ilgili kişinin, grubun ortak değerlerini temsil yeteneğidir. Zorlu şartlar altında temsil, liderin ilgili değer uğruna kişisel çıkarından vazgeçebilmesi ile sınılanır. Liderin kişisel çıkarından vazgeçebilmesi, hümanist çerçeveyi aşan bir ahlakı ön plana çıkarır. Liderin bu potansiyeli, herhalde kişisel bir travma ya da uyanış ile tetiklenmiş olmalıdır. Lider karakterin travmatize olması harekete geçmesi için yeterli olmayabilir. Karakterin geçmişinde hem alt hem de üst sınıflar ile yoğun olarak etkileşmiş olması istenir. Dolayısıyla lider karakterin inzivai bir yaşam sürmüyor olması gerekir. Adı geçen yetenekler, grup kültürel ve başka nedenlerle liderliğe direnç gösterme kapasitesi sınırlı olduğunda, lidere sınırsız bir güç sağlayacaktır. Sınırsız güç, eğer lider a) erdemsiz (ör. merhametsiz) ise ve b) güce aç, narsist, sadist ve paranoyak ise, büyük ihtimalle kaynakların merkezde toplandığı, yaygın refah doğurmayan, despotik bir rejime ön ayak olacaktır.

Lidere ilişkin bu özellikler veri iken sadık bir ilk takipçinin varlığı liderin belirmesinde hayati öneme haizdir. Gücün merkezileşmesinin hemen ardından liderin bir şekilde sahne arkasına çekilmesi ya da yok edilmiş olması da, gücün dengelenmesini sürecine katkı sağlayacaktır. Grubun direnç gösterme kapasitesi, grup üyelerinin lider ile etkileşime girmeden önce, liderin gücünü sınırlayabilecek yetenekler bakımından ne düzeyde güçlü olduklarına, ne düzeyde eşitlikçi ve bireyci olduklarına ve grup içinde güç mesafesinin ne derece düşük olduğuna bağlıdır.

Bu çalışmanın ilgilendiği grup büyüklüklerinde; Lider, Takipçi (yakın çevre) ve Topluluğun taşıdığı özelliklerin ve birbirlerine görelî güçlerinin yaygın refaha giden yolda öne çıktığı düşünülmektedir. Lider ile takipçi arasındaki ilişkiler öncül olduğundan, topluluk düzeyi ile lider ve takipçinin teker teker değil, oluşturdukları koalisyon ile muhatap oldukları ileri sürebilir ve durum şu şekilde formüle edilebilir:

[(Lider versus İlk Takipçi) versus Topluluk]

Lider ile Takipçinin etkileşimlerinin bileşkesine “Liderlik” (Lid) diyeceğiz. Gücün merkezileşebilmesi yani güçlü liderlik için öncelikle lider dominant iken (L-d) takipçinin resesif (çekinik) (T-r) olması gerekir. Fakat güçlü liderlik durumunda dengenin kurulması toplumun gücü ile ilişkilidir. Liderlik güçlüyken toplum zayıf ise bu durumun despot bir yapıya yol açmaması liderin üstün ve nadir bulunur özelliklerine bağlıdır. Liderlik yeteri kadar güçlü değil ise fakat topluluğun direnci yüksek ise bu durum gücün merkezileşmesini ve dolayısıyla yaygın refahı şüpheli hale getirecektir. Liderliğin ve toplumun gücünün birlikte zayıf olduğu durumlar da yaygın refahı gündeme getirecektir fakat bu şartlar altında toplumun kolektivizmi, güçlü liderliğin katkılarını ikame edebilmelidir.

Tanımladığımız üç faktörün baskın ya da çekinik olmalarına bağlı olarak ortaya çıkan teorik sonuçların spekülasyonu Tablo 3'te yapılmıştır. Grup dinamiği üzerinden yeterli gözlem ve veriye sahip olmadığımızdan, tablodaki çıkarımları test edebilmek için tarihi ve sosyolojik görümlere göz atacağız.

²² Non-hiyerarşik networkler ya da self organize birimler birer istisnadır ve onlara insan etkileşimlerinde pek nadir rastlanır.

Tablo 3: Liderin, İlk Takipçinin ve Toplumun Dominant ya da Çekinik Olmaları Halinde Yaygın Refah

Liderlik	İlk Takipçi	Toplum	Liderlik	Toplum	Denge Durumu	Açıklama	Makrokosmos Örneği
L-d	T-d	Top-d	Lid-r	Top-d	dengesiz	Şüpheli refah.	
L-d	T-d	Top-r	Lid-r	Top-r	denge	Yaygın refah.	Fransa
L-d	T-r	Top-d	Lid-d	Top-d	denge	Yaygın refah.	Anglo. kökenli Ülkeler
L-d	T-r	Top-r	Lid-d	Top-r	dengesiz	Sömürücü yapı. (Yaygın refah liderin erdemine bağlı)	Pozitif Örnek: 80'lere kadar G. Kore
L-r	T-r	Top-d	Lid-r	Top-d	dengesiz	Dağınık yapı. Merkezileşme potansiyeli de söz konusu değil.	Pozitif Örnek: İskandinavlar
L-r	T-r	Top-r	Lid-r	Top-r	denge	Şüpheli refah. Liderlik 'topluluğun kolektif doğası ile' ikame edilmeli	Japonya

L-d: Dominant Lider / T-d: Dominant İlk Takipçi / L-r: Resesif Lider / T-r: Resesif İlk Takipçi / Lid: Liderlik / Top: Toplum / Liderin çekinik fakat İlk Takipçinin Dominant olduğu durumlar, lider ile takipçi arasındaki ilişkinin doğasına uygun olmadığı için tabloda gösterilmemiştir.

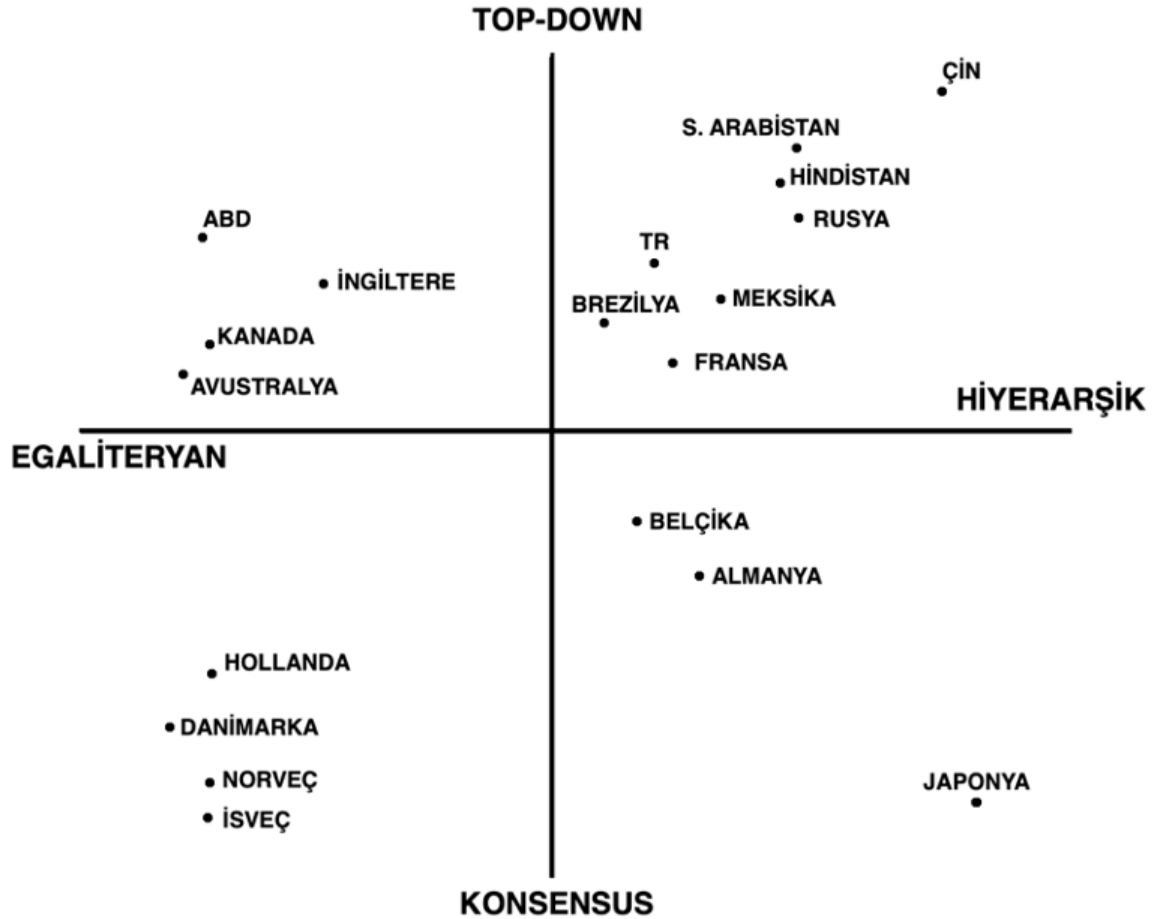
Liderlik ile Topluluk arasındaki gerilimin izlerini, Meyer'ın (2017) 'Otorite' ve 'Karar Alma' boyutlarını kullanarak makrokosmosda sürebiliriz. Otorite boyutu, kültüre ait bireylerin, bir diğerinin statüsüne ne derece hürmet gösterdiğini tartışır. Örneğin bu boyut üzerinde Türkler ya da Ruslar, açık şekilde Amerikalılardan daha Hiyerarşiklerdir, Amerikalılar ise Eşitlikçidirler (Egalitarian). Karar Verme boyutu ise patronun mu karar verdiğini, yoksa grubun kolektif olarak mı bir karara vardığını tartışır. Bu boyutta ise Japonlar mutabakata (consensual) yatkınken Anglosaksonlar Top-Down (yukarıdan aşağı) bir karar alma mekanizması uyguladılar. Meyer, Otorite ve Karar Alma boyutlarının kültürler arasında gözlenen yegâne farklılıklar olmadığını ancak bu iki boyutun liderlik konsepti çerçevesinde en önemli olanları olduğunu söylüyor.

Top-down karar alan hiyerarşik ülkelerde lider son derece güçlüyken, konsensüs ile karar alan eşitlikçi lider son derece zayıftır. Diğer çaprazda ise liderin gücü orta düzeyde seyrederek fakat Anglosakson ülkelerde karar alma yetkisinden kaynaklanırken, toplumun bireyci özellikleri tarafından dengelenir. Japonya'da ise liderin gücü 'saygı' mefhumu gibi soyut unsurlardan kaynaklanır ve karar alma yetkisi kısıtlanarak dengelenir. Japonya gibi nadir hiyerarşik topluluklarda, saygı duyulsa da, lidere güçlü bir karar yetkisi tanınmaz, kararlar konsensüs ile alınır. Bu mümkündür çünkü Japonlar bir araya geldiklerinde birey olmaya değil biz olmaya büyük değer atfederler. Lider aşırı güç kazanmadığından onu dengelemek için bireyci bir topluma ihtiyaç yoktur. Bu ülkede toplumsal güven de zirvededir. Konsensus ile karar alan eşitlikçi ülkelerde gerçek bir liderlik söz konusu değildir fakat bu boşluk

toplumun yüksek entelektüel kapasitesi ve yüksek Kohlbergian ahlakı ile dengelenir. Top-Down karar alan Hiyerarşik ülkelerde liderlik son raddede güçlüdür ve tarihte ör. divan-ı hümayun gibi vezirler konsorsiyumu ya da günümüzde doğru düzenlenmiş güçlü bir kamu bürokrasisi dışında bu gücü dengeleyecek mekanizma söz konusu değildir.

Konuyu toplum cephesinden okursak; Top-down karar alan hiyerarşik ülkelerde toplum son derece zayıfken, konsensüs ile karar alan eşitlikçi ülkelerde son derece güçlüdür. Diğer çaprazda toplumun gücü orta düzeyde seyrederek fakat Anglosakson ülkelerde karar öncesinde danışılması gereken jürinin sahip olduğu statüye benzeyen bir durumdan kaynaklanırken, Japonya'da alınan kararların vazgeçilmez tarafı olma ayrıcalığından kaynaklanır.

Dünya Bankasının 2022 verilerine göre Şekil 2'deki, Çin, Hindistan, Rusya, Meksika, Brezilya ve Türkiye (TR) dışındaki ülkeler yüksek gelir grubuna dahildir. Yüksek gelir grubundan dört ülke (ABD, Fransa, Norveç ve Japonya) seçerek, Tablo 3'teki formülasyonu üzerlerinde uygulayalım²³. Bu analizde hükümetler ya da devlet başkanları lideri temsil ederken, kamu bürokrasisi İlk Takipçi'yi (ekip) temsil edecek. Ek olarak liderliği ve toplumu, fonksiyonları açısından birbirlerini ikame eden birimler gibi düşünelim.

Şekil 2: Farklı Toplumlarda Karar Almaya ve Otoriteye Yönelik Tutumlar (Meyer, 2017)

23 Dünya Bankasına göre (2023) ABD, Fransa, Norveç ve Japonya'nın GİNİ katsayıları sırası ile 39,7 / 30,7 / 27,7 ve 32,9'dur. ABD'de gelir eşitsizliği yüksek olsa da (yine de TR'den düşüktür) GSMH oldukça yüksektir.

ABD’de başkanlık sistemi ile desteklenen güçlü bir yönetim erki söz konusudur. Bununla birlikte başkanın yetkileri, silahlanma ya da güçlü yerel yönetim yetkileri ile donanmış bir topluma sıra gelmeden önce, güçlü bir senato tarafından dengelenmektedir. Fransa’da toplum zayıf olsa da, güçlü ve yetenekli kamu bürokrasisi güçlü lideri dengelemektedir. Fukuyama’ya (1998) göre Fransa, devlet ve ailenin ortasındaki aradaki kuruluşların zayıf olması bakımından Çin’li toplumlarla benzerlik gösterir fakat Fransa’da devlet Çin’e nazaran daha saygın ve değerli bir imaja sahiptir. Fransızların bu merkezi eğilimleri ve buna karşılık gelen topluluk yaşamının zayıflığının tarihsel kökleri, 16. ve 17. yüzyıllarda Fransız monarşisinin aristokrat rakiplerine karşı kazandığı zaferle ve sistematik bir baskı kurup diğer alternatif güç merkezlerini boyunduruğu altına almasına kadar gider. Madalyonun diğer yüzünde ise, Fransız özel sektörünün zayıflığına karşın kamu sektörü bürokratlarının gücü ve becerileri dikkat çekicidir. Tocqueville’ye göre Fransız hükümetleri kendisi için belirlediği görevlerin üstesinden gelmede bir hayli şaşırtıcı enerji gösterdi. Amerika’da ya da yakın geçmişin sosyalist ülkelerinde devletleştirilen sanayilerin aksine, Fransız’ların devletleştirilmiş sanayisi görece verimli çalışıyordu.

Tipik bir İskandinav ülkesi olan Norveç’te insan kalitesi, gelir ve eğitim düzeyi gibi faktörlerde eşitsizlik düzeyi düşük iken, insanların özenetim kapasitesi ya da yaşam için, iş hayatı için, kamusal alan için konulmuş kurallara uyum üst düzeydedir. Bu özellikler toplum üyelerinin ahenk içinde olmasına imkân tanır ve güçlü liderliği bir ihtiyaç olmaktan çıkarır. Bu kültürde toplum üyeleri kendilerini yönetir ve özenetim ile birlikte birbirlerini etkin biçimde denetlerler. Japonya’da yöneticinin statüsü, bir aile büyüğüne gösterilen saygıya karşılık gelen duygular ile desteklenir. Bu statü ise, ‘ringi’ gibi karar alma kültürleri ile karşılanır.

Güç dengelerinin doğru bileşkesine ek olarak, yaygın refahın doğabilmesi için, üç tarafın da fedakarlıkta bulunması, bir çeşit ‘kurban’ vermesi gerekir. Liderin girişimi çoğu zaman domino etkisi yaratarak fedakarlıklar zincirini harekete geçirir:

- Lider genellikle paylaşılan değer uğruna büyük bir bedel ödemeyi göze alır.
- Takipçi bu bakımdan lidere benzer. Belki ek olarak, elde edebileceği şöhretten de vazgeçmiştir.
- Toplumun bir kesimi, onlara yönetici olmayan aristokratlar diyebiliriz, lidere uyum göstererek kişisel çıkarlarından ve yakın networklerinin çıkarından, genelin çıkarı adına vazgeçmişlerdir. Bir diğer kesim ise denge kurulduktan sonra, onu erken bozanlardan olup yüksek fayda elde etme olanağından²⁴ vazgeçer.

Modern toplumsal refah sayısız bileşene ve şarta sahip olsa da, kadim kuralların her bireye önerdiği, statü ve refah edinimlerinden bir raddeye kadar vazgeçme erdeminin yaygın refahın önemli bir girdisi olduğu ileri sürülebilir. Toplumsal güven fedakarlığı kolaylaştırır. Güçlü ortak değerlere sahip olan insanlar da, birbirlerine güven duyarlar. Ortak değerleri ise kurucu liderler netleştirir.

24 Burada ‘Tutuklular İkilemi’ne atıfta bulunuyoruz. Lider insanları organize ederek sistemi kötü dengeden iyi dengeye taşır. İyi denge sürerken normlara ilk ihanet eden azınlık için iyi dengeden de yüksek bir fayda mümkündür fakat bu tür bir girişim sistemi çabucak kötü dengeye taşır. Buna girişecek azınlık muhtemelen kötü denge halinde de ortalamanın üzerinde kazanç elde edecektir.

5.1. Sınırlılıklar

Toplumun artan özenetim kapasitesi gibi bazı konuları ele almak için senaryo makale içinde genişletilmiş fakat ek senaryolar birbirleri ile mükemmel bir uyum kurmamıştır.

Lider, takipçi ve topluluk arasındaki dinamikler hakkında fikir yürütmek için grup dinamiği düzeyinde yeterli gözleme ya da deneye ulaşılammış, dolayısıyla sosyolojik literatüre atıfta bulunulmuştur.

Bu makale bir film eleştirisi olmadığı gibi, bir ya da birkaç bilimsel kuramı merkeze alan bir analiz de değildir. Refah, lider, takipçi, toplum nosyonlarının senaryo üzerindeki akislerini geniş bir erimde elde edebilmek için keskin, net bir metodoloji kullanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu D., Robinson, J., A., (2015), “Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri”, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul
- Acemoğlu, D., Robinson, J., A., (2020), “Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği”, Doğan Kitap, İstanbul
- Adler, A., (2013), “İnsanı Tanıma Sanatı”, Say Yayınları, Topkapı, İstanbul
- Agrawal, S., (2020), “The Platform Analysis & Ending – Subtle Metaphors Accents Savage Realities”, <https://dmtalkies.com/the-platform-2019-subtle-metaphors-accents-savage-realities/>, August 31
- Alejandro, M., (2019), “The Platform (Galder Gaztelu-Urrutia, 2019)”, <https://www.arthousestreet.com/blog/the-platform>
- Altun, G., Akansu, B., Uğur, B., Azmak, D., Yılmaz, A., (2004), “Deaths due to Hunger Strike: Post-mortem Findings”, *Forensic Science International*, vol. 146, Issue 1. The Lancet Publishing Group, Elsevier.
- Angle, J., (1986), “The Surplus Theory of Social Stratification and the Size Distribution of Personal Wealth”, *Social Forces*, Oxford University Press, vol. 65, no. 2, pp. 293-326. <https://www.jstor.org/stable/2578675>
- Arunesh, A., (2021), “The Platform: One of the Most Unique Movies of Recent Times”, <https://aruneshblog.com/the-platform-one-of-the-most-unique-movies-of-recent-times/>, October 2
- Aydın, S., Ceylan, H., H., Aydın, E., (2014), “A Research on Reference Behavior Trend According to Horney’s Personality Types”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, vol. 148, 25 August, pp. 680 - 685
- Barak-Ventura, R., Richmond, S., Hasanyan J., Porfiri, M., (2020), “On the Relationship between Network Connectivity and Group Performance in Small Teams of Humans: Experiments in Virtual Reality”, *Journal of Physics: Complexity*, <https://doi.org/10.1088/2632-072X/ab916f>
- Barry, B., (2019), “The Platform Explained (Movie Plot and Ending Explained)”, <https://www.thisisbarry.com/film/the-platform-movie-ending-explained-2019-netflix-film/>
- Bee, H., Boyd, D., (2009), “Çocuk Gelişim Psikolojisi”, Kaknüs Yayınları, İstanbul
- Bloom, P., (2010), “The Moral Life of Babies”, *The New York Times Magazine*, May 5
- Bond, K., (2020), “The Platform Ending Explained: The Meaning Behind Netflix’s Capitalist Horror Movie”, <https://www.standard.co.uk/culture/tvfilm/netflix-the-platform-horror-movie-ending-explained-a4402641.html>, April 6
- Burt, R., S., (2005), “Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital”, Oxford University Press
- Byrd, B., F., (2005), “Reassessing the Emergence of Village Life in the Neareast”, *Journal of Archaeological Research*, 13
- Çakır, Ö., (2021), “The Platform Film İncelemesi”, <https://blogaraci.com/the-platform-film-incelemesi>,

20 Ocak

- Dunbar, R., (2010), "How Many Friends does One Person Need?: Dunbar's Number and Other Evolutionary Quirks", Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts
- Edgerton, R., B., (2016), "Hasta Toplumlar", Buzdağı Yayınevi, İstanbul
- Eigen M., Schuster, P., (1982), "Stages of Emerging Life - Five Principles of Early Organization", J. Mol. Evol., 19: pp. 47-61.
- Eren, M., E., (2020), "The Platform – El Hoyo", <https://filmloverss.com/doctor-strange-in-the-multiverse-of-madness-filminden-fragman-yayinlandi/>, 23 Mart
- Festinger, L., (1957), "A Theory of Cognitive Dissonance", Evanstone, IL: Row, Peterson. <https://doi.org/10.1515/9781503620766>
- Fleet, A., (2020), "The Platform Movie Review: Angry, F'd Up Sci-Fi Horror for These Troubling Times", <https://www.screenrealm.com/the-platform-movie-review-netflix/>, March 25
- Fukuyama, F., (1998), "Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması", Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, Ankara
- Gigerenzer, G., (2007), "Sezgilerin gücü-Bilinçdışının Zekası", Optimist Yayınları, İstanbul
- Gilson, D., (2015), "The CIA's Secret Psychological Profiles of Dictators and World Leaders Are Amazing: Psychoanalyzing strongmen, from Castro to Saddam", Mother Jones, Şubat 11, <https://www.motherjones.com/politics/2015/02/cia-psychological-profiles-hitler-castro-putin-saddam/>
- Gladwell, M., (2014), "The Tipping Point (Kıvılcım Anı), Küçük Şeyler Nasıl Büyük Farklar Yaratır", MediaCat Kitaplar, İstanbul
- Goldman, J., G., (2011), "The Psychology of Dictatorship: Kim Jong-Il", Scientific American, December 19, <https://blogs.scientificamerican.com/thoughtful-animal/the-psychology-of-dictatorship-kim-jong-il/#:~:text=Combining%20the%20results%20from%20both,narcissistic%2C%20schizoid%2C%20and%20schizotypal.>
- Güth, W., Schmittberger, R., Schwarze, B., (1982), "An Experimental Analysis of Ultimatum Bargaining", Journal of Economic Behavior & Organization. v. 3, p. 367 – 388
- Haidt, J., (2012), "The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion", Pantheon Books, NY
- Harari, Y., N., (2015), "Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens", Kolektif Kitap, İstanbul
- Hare, A., P., (1962), "Handbook of Small Group Research", New York: Macmillan.
- Haselwarter, D., Wild, V., Kuehlmeier, K., (2022), "Providing Health Care in Politically Charged Contexts: A Qualitative Study about Experiences During a Public Collective Hunger Strike of Asylum Seekers in Germany", Int J Qual Stud Health Well-being. 17(1): 2018770.
- Haulenbeek, S., (2020), "A Critical Analysis of 'The Platform', a Gut-Wrenching Allegory", <https://khstreaty.com/3196/entertainment/a-critical-analysis-of-the-platform-a-gut-wrenching-allegory/>, April 22

- Hofstede G., Hofstede, G., J., Minkov, M., (2022), “Kültür ve Örgüt: Zihnin Yazılımı”, Nobel Yayınları, Çankaya, Ankara
- Huberman, L., (2019), “Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla”, İletişim Yayınları, İstanbul
- Jacobs, F., (2017), “Veni, Vidi, Gone: A Death Map of Roman Emperors”, Big Think: Strange Maps, September 18, <https://bigthink.com/strange-maps/veni-vidi-gone-a-death-map-of-roman-emperors/>
- Kahneman, D., (2011), “Thinking Fast and Slow”, Penguin Books, London
- Kan, L., (2020), “The Platform: What is the Real Message? Ending Explained”, <https://thenationroar.com/2020/06/21/the-platform-ending-explained/>, June 21
- Lankshear, C., (2003), “On Having and Being: The Humanism of Erich Fromm”, Counterpoints, vol. 168, Critical Theory and the Human Condition: Founders and Praxis, pp. 54-66
- Lanzafame, M., Gravina, A., F., (2021), “Does Economic Growth Lead to Greater Inequality? The Answer Might Surprise You”, Economics, <https://blogs.adb.org/blog/does-economic-growth-lead-to-greater-inequality>, 31 May
- Leavitt, H. J., (1951), “Some Effects of Certain Communication Patterns on Group Performance,” Journal of Abnormal and Social Psychology, 46, 38-50
- Leavitt, H. J., (1963), “Social Science of Organizations”, Englewood Cliffs, NJ, 2nd Printing Edition, ISBN-13: 978-0138182298
- Ma, F., Wang, H., Schandl, H., Fishman, T., Tan, X., Li, Y., Shi, L., Wang, P., Chen, W., (2022), “Exploring the Relationship between Economic Complexity and Resource Efficiency”, Resources, Conservation and Recycling, v. 186, Nov. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2022.106530>
- Meyer, E., (2017), “Being The Boss in Brussels, Boston and Beijing”, Harvard Business Review, July-August Issue
- Milgram, S., (1974), “Obedience to Authority, An Experimental View”, Harper & Row, USA
- Mo, J., & Weingast, B., R., (2013), “Korean Political and Economic Development: Crisis, Security and Institutional Rebalancing”, Harvard University Asia Center Press, London.
- O’Hagan, S., (2004), “Just a Pretty Face?”, The Guardian, Sun 11 Jul, <https://www.theguardian.com/film/2004/jul/11/features.review>
- Pryor, F., L., (2005), “Economic Systems of Foraging, Agricultural, and Industrial Societies”, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo
- Rank, O., (2019), “Doğum Travması”, Metis Yayınları, İstanbul
- Redazione, S., (2020), “Psychopathology of Dictators”, Il Sileno Edizioni, Temmuz 24, <https://www.ilsileno.it/rivistailsileno/2020/07/24/psychopathology-of-dictators/>
- Schuster, P., (1996), “How Does Complexity Arise in Evolution: Nature’s Recipe for Mastering Scarcity, Abundance, and Unpredictability”, Survey, John Wiley & sons, Inc. CCC 1076-2787/96/010022-09
- Sinek, S., (2013), “Leaders Eat Last: Why Some Teams Pull Together and Others Don’t”, Penguin

Group USA, ISBN 978-1-101-62303-9

- Stojkoski, V., Kocarev, L., (2017), "The Relationship Between Growth and Economic Complexity: Evidence from Southeastern and Central Europe", Macedonian Academy of Sciences and Arts, Paper No. 87432
- Tallerico, B., (2020), "The Platform: Reviews", <https://www.rogerebert.com/reviews/the-platform-movie-review-2020>, March 20
- Topuz, S., G., (2022), "The Relationship Between Income Inequality and Economic Growth: Are Transmission Channels Effective?", *Social Indicators Research*, 162: 1177–1231, <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02882-0>
- Vulliamy, E., (2015), "The 10 Best Revolutionaries", *The Guardian*, 28 August, <https://www.theguardian.com/culture/2015/aug/28/10-best-revolutionaries-che-guevara-mahatma-gandhi-leon-trotsky>
- Wahiba, N., F., El-Weriemmi, M., (2014), "The Relationship Between Economic Growth and Income Inequality", *International Journal of Economics and Financial Issues*, vol: 4, no: 1, pp.135-143
ISSN: 2146-4138
- Whyte, A., (2020), "Review: The Platform and Its Social Levels", <https://www.themovieblog.com/2020/04/review-the-platform-and-its-social-levels/>, April 4
- Wynn, K., & Bloom, P., (2014), "The Moral Baby", In M. Killen & J. G. Smetana (Eds.), *Handbook of Moral Development* (pp. 435–453), Psychology Press.
<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>